

Tóth András

A kötelezpéldány-szolgáltatás története Magyarországon

Kötelezpéldánynak nevezzük - az általában elfogadott meghatározás szerint - a sajtótermékekből részint hivatalos, részint tudományos célra a törvényekben megjelölt hatóságokhoz és intézményekhez beszolgáltatni rendelt példányt vagy példányokat.

A kötelezpéldányok beszolgáltatása a tudományos könyvtárak gyarapodásának egyik fontos tényezője. Jelentősége azonban messze túlnő a könyvtári kereteken: művelődéstörténeti és művelődéspolitikai szempontból szinte felmérhetetlen, mivel elsősorban a kötelezpéldányok rendszeres beszolgáltatása teszi lehetővé, hogy az egyes népek mindenkor művelődési, anyagi és politikai helyzetének képét az utókor számára megbízhatóan, könnyen hozzáférhető módon rögzíteni lehessen.

Ma a világnak szinte minden művelt népe büntető szankciókkal erősített törvényes rendelkezésekkel írja elő a bármely sokszorosítási móddal előállított nyomdatermék bizonyos példányban közkönyvtárba történő beszolgáltatását. S ezeket az előírásokat ma már az esetek nagy többségében mind a beszolgáltatásra kötelezett szervek, mind a könyvtárak komolyan veszik, természetesnek tartják. Ez a művelődéspolitikai és tudományos szempontból kedvező helyzet azonban hosszú, sok esetben küzdelmes fejlődés eredménye volt.

A kötelezpéldány-szolgáltatás kialakulásával foglalkozó irodalom a tudományos, könyvtári célú szolgáltatás eredetét általában két tényezőben jelöli meg: egyrészt a nyomdatermékek állami ellenőrzésének rendszerében (cenzúra-példány), másrészt az irodalmi tulajdon jogi természetű elismerésének és biztosításának rendszerében (privilegiális példány). A cenzúra-példány (mely lehetett előzetes vagy utólagos) az államhatalomnak adott lehetőséget arra, hogy adott politikai szempontokat tudjon érvényesíteni a területén működő könyvkiadás vonatkozásában. A privilegiális példány kezdetben a nyomdász jogát biztosította illetéktelen utánnyomásokkal szemben; később a szerzői jogok biztosítását szolgálta (copyright-példány). Tehát az államhatalom szükségesnek érezte a megjelenő nyomdatermékek ellenőrzését, a nyomdász és a szerző pedig az államhatalomtól igényelte a tulajdonjog biztosítását. Az államhatalom mindkét célt a nyomdatermékeknek állami (régbben uralkodói) közgyűjteményben illetve közhivatali irattárakban való elhelyezésével óhajtotta elérni. Általában megállapítható, hogy a beszolgáltatott példányok akkor váltak a közösség érdekeit szolgáló tényezővé, ha közgyűjteményekbe kerültek. A közhivatalokban elhelyezett példányok túlnyomó többsége selejtezési eljárások, költöztetések során megsemmisült.

Általában az eredetileg cenzurális jellegű példány vált a könyvtári, tudományos célú kötelezpéldány-szolgáltatás alapjává. A cenzúra-példányokat ugyanis többnyire a későbbi fejlődés során nemzeti könyvtárakká váló uralkodói magánkönyvtárakban, illetve az uralkodói székhelyen lévő egyetemi könyvtárakban helyezték el. Ezek a példányok tudományos közkinccsé váltak, míg a XIX. század sajtójogi törvényhozása általában más módon biztosította a cenzurális jellegű igények kielégítését. Sok esetben - ugyanolyan módon, mint azt a cenzúra-példány esetében láttuk - a privilegiális, tehát jogbiztosító példány vált könyvtári, tudományos jellegű példánnyá. Egyes országokban (így pl. Magyarországon és Poroszországban) kifeje-

zetten a cenzurális-privilegiális példányok mellett, azoktól függetlenül alakult ki a tudományos célt szolgáló könyvtári példányok rendszere. Ezekben az esetekben vagy közvetlenül a könyvtár kapta meg az egyéb példányok mellett szolgáltatni rendelt tudományos példányt, vagy pedig a cenzúra-példány megőrzésére jogosult közhivatal adta át (több-kevesebb megbízhatósággal) a könyvtári példányt a kijelölt könyvtárnak. A XIX. és XX. századok jogszabályalkotásában a privilegiális, cenzurális és tudományos jellegű kötelezpéldányok szolgáltatása általában élesen elvált egymástól, azonban még most is előfordul, hogy a cenzurális (ügyészi) példány funkciója betöltése után szintén könyvtárba kerül. Az államigazgatási funkcióknak a XIX. században fokozatosan végbement differenciálódásáig a különböző természetű példányok nem választhatóak el pontosan egymástól: a szétválás gyakorlatilag csak a század nyolcvanas éveiben következett be, amikor a liberális demokráciák sajtórendészetének modern formái kialakultak.

A kötelezpéldány-szolgáltatás történeti kezdeteit a könyvnyomtatás szélesebb körű elterjedésének első évtizedeiben találtuk meg. A reformációval kapcsolatos ideológiai-politikai küzdelem kezdeti évei ezek, amikor mind az állami és egyházi cenzúra, mind a szerzői jogvédelem szempontjából fontossá vált az egyre nagyobb számú nyomdatermékek ellenőrzése, illetve közgyűjteményekben való elhelyezése. 1521-ben a Német Birodalomban és Franciaországban jelent meg ilyen cenzurális rendelkezés, majd 1524-ben a baseli egyetemi könyvtár részére biztosítottak cenzurális jellegű kötelezpéldányt. A cenzúra-példányból kifejlődő, részben már tudományos jellegű kötelezpéldány egyik korai példája az 1537-i francia „dépôt légal” rendelet, melyben I. Ferenc francia király a királyi magánkönyvtár (a későbbi Bibliothèque Nationale) részére biztosított tudományos jellegű kötelezpéldányt. - Különlegesen érdekes a fejlődés Svájc esetében. Az 1524. évi cenzúra-példányra való jog épségben tartásával a baseli egyetem 1536-ban megegyezett a városi könyvkiadókkal önkéntes tudományos kötelezpéldány beszerzéséről. Egyes nyomdák - szintén önkéntesen - korábbi kiadványaikat is beszereltették a könyvtár 1591. évi törvényei erre a megegyezésre, mint élő jogszokásra hivatkoztak.

Nem áll módunkban, hogy a későbbi fejlődést minden országra kiterjedően részletesen ismertessük. Csupán a legfőbb szempontokra, a legfontosabb jogszabályokra tudunk rámutatni. A XVII. században Európa-szerte általánossá vált a cenzúra-példányoknak az uralkodói magánkönyvtárakban, illetve egyetemi könyvtárakban való elhelyezése. Hogy csak egy-két ismertebb esetet említsünk: ekkor kapnak kötelezpéldány-jogot a tübingeni (1604), leipzig (1615) egyetemi könyvtárak és a bécsi Udvari Könyvtár (1621). A politikai fejlődés a művelődési viszonyok területén is éreztette hatását; ennek következtében a Német Birodalom területén sokáig nem született meg egységes rendezés. Oly nagy államok, mint Bajorország és Poroszország csak a XIX. században rendezték kötelezpéldány-ügyüket. Az egész német területre kiterjedő, általános érvényű rendezés a mai napig nem történt meg. Egyes országokban (így pl. a cári Oroszországban, Japánban és Törökországban) még a IX-XX. századi modern fejlődés korában is fennmaradt az előzetes cenzora céljait szolgáló ellenőrzési példány rendszere. Általában megmaradt - pontosan szabályozott jogi keretek között - az utólagos ellenőrzés lehetőségét biztosító sajtórendészeti (ügyészségi) példány beszerzésének kötelezettsége. A kiadói privilégiumot biztosító példányt felváltotta a szerzői jogvédelmet biztosító copyright-példány. A XIX. század folyamán jelentőségéhez mérten mennyiségileg is komoly mértékben fejlődött a tudományos célú könyvtári kötelezpéldányok rendszere: a kötelezpéldány fogalma az általános köztudatban ma már csupán ehhez a szolgáltatási formához kapcsolódik.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a kötelezpéldány-szolgáltatási rendszerek kialakulása sem kezdetben, sem a fejlődés későbbi folyamán nem járt minden nehézség nélkül. A baseli

könyvnyomdászok sem tettek mindig eleget önként vállalt kötelezettségeiknek. Még súlyosabb volt a helyzet ott, ahol önkéntességről szó sem volt, ahol jogszabály kötelezte a könyvkiadó és nyomtató szerveket, egyéneket a beszolgáltatásra. Az első időszakban a beszolgáltatott ellenőrzésének módja volt nehéz. Így mindazok, akik magánjogi vonatkozásban üzleti szempontból sérelmesnek vélték ezeknek az ingyenes példányoknak beszolgáltatását, egyszerűen nem tettek eleget a rendelkezéseknek. Az államhatalom az esetek túlnyomó többségében még akkor sem tett lépéseket, ha biztos tudomása volt a mulasztás felől. Bizonyos javulást jelentett ezen a téren a nyomdai privilegiális rendszernek a kötelespéldány-szolgáltatáshoz való szorosabb kapcsolódása. A nagy abszolút monarchiák már komolyabb ellenőrzési lehetőséggel rendelkeztek, a nyomdák működését szigorúan a privilégium elnyerésétől, ezt pedig a privilegiális példányok beszolgáltatásától tették függővé. A liberális demokráciák új sajtórendjének kialakulása újból igen élesen felvetette a kérdés magánjogi vonatkozásait. Amint korábban rendi alapon, a XIX. század második felében a polgári szabadságjogok alapján tiltakoztak egyes könyvkiadók a kötelespéldány-szolgáltatás ellen. Érdekes módon éppen Németországban vált a legélesebbé ez a magánjogi küzdelem: 1874-ben a közismert Brockhaus-cég akkori feje, E. Brockhaus mint országgyűlési képviselő támadta a kötelespéldány-jogszabályokat. A vita 1901-ben újból fellángolt; ekkor a jogszabályok mellett olyan kiváló könyvtárosok szálltak harcba, mint Dziatzko és Palzow. (A magyar „magánjogi” harcot alant részletesen fogjuk ismertetni.)

Napjainkban a kötelespéldány-szolgáltatással kapcsolatos jogszabályok általában világosan elválasztják egymástól a tudományos és egyéb célú példányok szolgáltatásának kérdését. Egyes országokban azonban még mindig visszacsengenek a régi fejlődés emlékei, természetesen a modern szükségleteknek megfelelő formában. Az Észak-amerikai Egyesült Államokban pl. a szerzői jogvédelemnek formai előfeltétele a nemzeti könyvtárnak, a Congress Library-nek történő kötelespéldány-szolgáltatás. Svájc fejlődése, politikai arculata következtében a legújabb időkben is a XVI. századi baseli önkéntes példány alapján rendezte kötelespéldány-ügyét. A Svájci Nemzeti Könyvtár 1916-ban megegyezést kötött a német és francia-svájci könyvkiadó-egyesületekkel, melynek értelmében - bizonyos kivételektől eltekintve - a kiadók önkéntesen adják át kiadványaik egy példányát könyvtári használatra. Ennek fejében a nemzeti könyvtár vállalta a nemzeti bibliográfia gyors ütemben való kiadását, hogy így a közönséget az új kiadványok felől tájékoztatni tudja. A teljes önkéntesség alapján újították meg a felek ezt a megállapodást 1961-ben. - Angliában és a kontinens számos más országában a nemzeti könyvtár egy teljes példányanyag megőrzésére kötelezett, míg a többi könyvtárak válogatási joggal rendelkeznek. A Szovjetunió kötelespéldány-rendszere érdekes módon egyesíti az ingyenes és térítéses kötelespéldány-szolgáltatást. Ingyenes példányok járnak a Lenin Könyvtárnak (két teljes példány mellett egy teljes példány orosz nyelvű anyag), a Szaltükov-Scsedrin Könyvtárnak (egy teljes és egy orosz példány), valamint több vidéki nagy tudományos könyvtárnak. Ezeken kívül az orosz nyelvű kiadványokból a Lenin Könyvtárnak két, valamint több mint hatvan vidéki könyvtárnak egy-egy térítéses példány jár.

A kötelespéldányok kérdése - jóllehet megoldása világszerte jogilag rendezettnak mondható - még ma is számos problémát vet fel. A nehézségek ma már nem a szolgáltatások rendszer-
telenségéből erednek, hanem - éppen ellenkezőleg - a most már szabályosan a könyvtárakba beáramló anyag hatalmas, egyre növekvő méreteiből. Ebben a vonatkozásban elsősorban a teljes megőrzési kötelezettség kérdése merül fel (különösképpen az aprónyomtatvány-jellegű anyaggal kapcsolatban). A szakirodalom általában azon a véleményen van, hogy országonként egy könyvtárnak a teljes anyagot feltétlenül meg kell őriznie. Egyrészt nem lehet teljes biztonsággal kijelenteni, hogy valamire az idők során ilyen vagy olyan okból nem lesz-e szükség. (Az első világháborúban pl. az angol titkosszolgálat egy selejtezhető kategóriába tartozó kiadvány segítségével leplezett le egy veszedelmes kém szervezetet.) Másrészt: a selejtezhetőség meg-

állapítása éppen a legértékesebb, másutt jobban hasznosítható könyvtári munkaerőket venné igénybe. A kérdés legjobb megoldási módjának a teljen megőrzést biztosító nemzeti könyvtár és a gyűjtőkori ívek alapján válogató könyvtárak rendszere létezik.

A kötelezpéldány-kérdést több esetben tárgyalták nemzetközi könyvtáros-értekezletek is. Első ízben az 1929. évi, Rómában és Velencében megtartott kongresszus egyik témája volt, ahol két referátum (Feldkamp, Godet) hangzott el ebben a tárgyban. Az előadók már ekkor foglalkoztak a teljes megőrzés, a selejtezés és a kötelező feltárás kérdéseivel. Legutóbb a nemzeti könyvtáraknak az UNESCO égisze alatt, 1960-ban Bécsben tartott tanácskozása érintette a kérdést. A konferencia magukkal a jogszabályokkal nem foglalkozott, azonban határozottan hangsúlyozta a kötelezpéldányok jövőbeni szerepének, megőrzésüknek fontosságát. Leszögezte, hogy - más beszerzési módokkal együtt - a kötelezpéldány-szolgáltatás a legalkalmasabb módja a nemzeti termés áttekintésének, megőrzésének. Az egyes részletkérdéseket illetően a többféle kiadásban megjelenő napilapok, a fényképek, filmek, hanglemezek, hangszalagok beszolgáltatási kérdéseivel foglalkozott, hangsúlyozva a nemzeti könyvtárak kezdeményező szerepének fontosságát. A konferencia határozatában leszögezte, hogy a nemzeti könyvtárak felelősek a teljes nemzeti nyomtatványanyag beszerzéséért és megőrzéséért. Ha a termés bizonyos részét máshol őrzik, a nemzeti könyvtáraknak ebben a vonatkozásban tájékoztatást kell nyújtani. A határozat külön felhívta a figyelmet a könyvkereskedői forgalmon kívül megjelent anyag jelentőségére.

A magyarországi kötelezpéldány-szolgáltatási rend kialakulásának előzményeit a Habsburg-birodalom cenzurális, illetve privilegiális példányaiban találjuk meg. Az 1621-i rendelkezés a bécsi Udvari Könyvtár (ma: Osztrák Nemzeti Könyvtár) részére a privilegiális nyomtatványokból három, az egyéb nyomtatványokból egy példány beszolgáltatását rendelte el. Magyarországon 1726-ban, az abszolút monarchia államjogi kereteinek kiépítése során került sor az első rendelkezésre. E jogszabály szerint a nyomdáknak három cenzurális példányt kellett leadni a helytartótanácsnak s ugyanakkor be kellett mutatniok az 1712 óta kiadásukban megjelent művek jegyzékét. Ugyanekkor részletesen szabályozták a nyomdatermékek cenzúrájának rendjét is. 1754-ben magyar cenzortestület felállítása felől intézkedtek, majd 1763-ban elrendelték, hogy a beszolgáltatni rendelt három példányból kettő Bécsbe kerüljön „ad augustam Aulam”, tehát nyilvánvalóan az Udvari Könyvtárba. Egy példány megtartására a helytartótanácsot kötelezték. Ezt az egy példányt utóbb kettőre emelték fel. Mindezek a rendelkezések azonban tisztán cenzurális jellegűek voltak s nem szolgálták a magyar tudományosságot: a beszolgáltatott könyvek közül egyetlen példány sem került magyar könyvtárba.

A magyar tudományos kötelezpéldány-szolgáltatás történetével kapcsolatos - feltűnően csekélyszámú - magyar irodalom szerint a magyar fejlődés eredete a cenzúrapéldányban koresendő. Ez a megállapítás nem teljes mértékben állja meg helyét. Kiegészítendő azzal - amit a szerzők nem hangsúlyoznak kellőképpen - hogy a magyar kötelezpéldány eredete csupán formailag kapcsolódik a cenzúrapéldány rendszeréhez. Az első magyar kötelezpéldány a cenzúrapéldány mellett jelentkező, kifejezetten közgyűjteményi használatra szánt tudományos példány. És ezen túlmenően - s ez adja meg a magyar fejlődés európai szempontból is érdekes ízét - a tudományos példány célja nem csupán általános művelődéspolitikai síkon mozog, hanem konkrét szükségletből indul ki: az illető közkönyvtár tájékoztató bibliográfiai funkciójához kapcsolódik, melynek igénye viszont szorosan összefügg a jozefinizmus részletmegoldásokat is kereső művelődéspolitikai irányzatával.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben Buda és Pest már közel voltak ahhoz, hogy a hivatalos főváros, Pozsony mellett az ország valóságos központjává fejlődjenek, mind gazdasági és társadalmi, mind pedig művelődési szempontból. Élénk kereskedelmi forgalom, népes vásárok

jelzik a fejlődés egyik oldalát. Irodalmi életünk számos kitűnősége működik a két városban s teszi ezzel teljessé a két főváros mozgalmas képét. Ennek a fejlődésnek egyik első lépcsője volt az Egyetem átköltöztetése a törökkori menedékhelyről és alapítási székhelyről, Nagyszombatról Budára. Az Egyetem tanári karának Pestre való érkezése hatalmas mértékben pezsdítette meg az itteni tudományos életet. Az első budai tanév 1777. november 3-án nyílt meg ünnepélyes, országos hírű keretek között. A megnyitás alkalmával Pray György könyvtárigazgató és neves történész az Egyetemi Könyvtár ritkaságainak kétkötetes, ma is értékes jegyzékét nyújtotta át a királynőnek. Az ajándéknak különös fontossága volt. Az országnak ekkor az Egyetemi Könyvtár volt az egyetlen nyilvános tudományos könyvtára. Az ország tudományos fejlődése szempontjából döntő jelentőségű volt a fővárosba való költözése. A magyar tudományosság már régebben kifejezte óhaját ebben az irányban: Kovachich Márton György már 1774-ben felvetette egy központi fekvésű országos könyvtár létesítésének gondolatát (s ugyanekkor azt is javasolta, hogy ez a könyvtár rendelkezzen a kötelesepéldányok jogával is).

Az Egyetemi Könyvtár jelentősége tehát hatalmas mértékben megnőtt az átköltözés következtében, azonban állományának sem minősége, sem mennyisége, sem rendezettsége nem volt képes a megnövekedett tudományos igények kielégítésére. A minőséget nem lehetett azonnali hatállyal megjavítani. A könyvtár állománya túlnyomórészt teológiai jellegű volt; tudatos és hosszas beszerzési politikára volt szükség - különösen az adott igen csekély anyagi keretek, évi 500 forint mellett - ahhoz, hogy a könyvtár ezt a szervi betegséget kinője. Lényegileg erre csak a XIX. század második felében kerülhetett sor. A mennyiséget illetően komoly mértékű fellendülést okozott először a jezsuita rend, majd a többi szerzetesrendek felszámolása következtében beáramló hatalmas könyvanyag, mely tömegével viszont megnehezítette a belső könyvtári munka feltétlenül szükséges újjászervezését. Erre az újjászervezésre pedig nagy szükség volt s ezt idejében felismerték, mind a könyvtár, mind az Egyetem vezetői. A helytartótanács már 1773. február 27-én elrendelte az Egyetemi Könyvtár és az Egyetemi Nyomda vizsgálatát. Majd két évvel a Budára költözés után, 1779. október 10-én megjelent a könyvtár első működési szabályzata „*Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis*” címmel. A szabályzat a felvilágosodás sokszor ideális, de alapján tudományos felfogásának megfelelően szabta meg az Egyetemi Könyvtár feladatkörét, funkcióját, könyvtárosainak szakmai kötelességét a magyar tudományos életben.

A szabályzat egyik szakasza szoros kapcsolatban áll a magyar kötelesepéldány-szolgáltatás történetével. A II. fejezet 11.§-a kifejti, hogy az irodalmi műveltség fejlesztésének elsőrendű eszköze a „*historia literaria*”. Az Egyetemi Könyvtár könyvtárosainak tehát feladata legyen évente a Magyarország területén megjelent művek bibliográfiai jegyzékének („...*singulis annis scriptorum, sive in Regno Hungariae, sive alibi typis expressorum suas in classes distributus index...*”) összeállítása, az Egyetemi Nyomdában történő kinyomatása és az akadémiáknak illetve királyi gimnáziumoknak történő szétküldése. Az utasítás azt is előírta, hogy a jegyzéknek - mai szakkifejezéssel élve - „*bibliographie raisonnée*” formában kell napvilágot látnia. Ennek az utasításnak - a magyar tudományosság komoly kárára - az Egyetemi Könyvtár nem tudott eleget tenni: amúgy is minimális személyzetét erősen igénybe vette a szerzetesrendek megszüntetésekor beáradó könyvanyaggal kapcsolatos, túlnyomórészt mechanikus jellegű munka. A könyvtárosokban és az Egyetem vezetőségében ennek ellenére minden jó szándék megvolt arra, hogy az előírásoknak megfeleljenek, - s ez a szakmai jó szándék tekinthető a magyar kötelesepéldány-ügy legfontosabb indítékának.

1780. július 22-én az egyetemi tanács jelentette a helytartótanácsnak, hogy vizsgálatot tartott az Egyetemi Könyvtárban. A vizsgálat széleskörű volt s kiterjedt a könyvtár új tudományos funkcióival kapcsolatos tennivalókra, valamint az abolíciós könyvanyag bonyolult kérdésére.

A vizsgálóbizottság a szabályzat fent idézett pontjával kapcsolatban úgy vélte, hogy annak végrehajthatósága érdekében ajánlatos lenne az országban megjelenő nyomtatványok egy-egy példányát az Egyetemi Könyvtár rendelkezésére bocsátani, mivel anélkül nem lehet szó tudományos tájékoztató bibliográfia összeállításáról. Az egyetemi tanács elfogadta a vizsgálóbizottság véleményét és a helytartótanácsnak konkrét javaslatot tett: a cenzúra részére eddig is a helytartótanácsához felterjeszteni rendelt két példányt háromra kell felemlíteni s a harmadik példányt az Egyetemi Könyvtárnak kell átadni. A tanulmányi bizottság Balassa Ferenc elnökletével, Skerlecz Ferenc előadásában 178 augusztus 7-i ülésén elfogadta a javaslatot. Augusztus 10-én megjelent a helytartótanács rendelete: az egyetemi tanács javaslatában foglaltak szerint az Egyetemi Könyvtárnak szolgáltatandó kötelespéldányokról.

Az első magyar kötelespéldány-rendelet keletkezésének vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy hazánkban a kötelespéldány-szolgáltatás eredete csupán formailag kapcsolódik a cenzúrapéldányhoz. Ezért nem is térünk ki az irányú előzmények részletes ismertetésére. A magyar kötelespéldány tudományos könyvtári céllal keletkezett tudományos példány. Az első magyar kötelespéldány-jogszabály megszületése: az Egyetemi Könyvtárban tartott vizsgálat, az egyetemi tanács javaslatának kedvező és az akkori közigazgatásban feltűnően gyors elintézése arra mutatnak, hogy tudományos és állami igazgatásunk tudománypolitikai szempontból fontosnak tartotta az Egyetemi Könyvtár fejlődését és a magyar tudományosság kibontakozását. A könyvtár tudományos és tájékoztató munkáját igazgatási eszközökkel is támogatni óhajtotta.

Amint fent sajnálattal állapítottuk meg, hogy az Egyetemi Könyvtár nem tudott eleget tenni a szabályzatban előírt tájékoztató feladatnak s nem jelentette meg az ott említett tájékoztató jegyzéket, - ismét sajnálattal kell olvasnunk azokat a jelentéseket, melyek a kötelespéldány-szolgáltatással kapcsolatban - az első pillanattól kezdve több mint másfélszáz éven keresztül folyamatosan - a nyomdák felelőtlenségéről, üzleti szellemű anyagiasságáról és a végrehajtó állami szervek tehetetlenségéről szólnak. Általánosságban és az egész fejlődésre érvényesen kell megjegyeznünk, hogy az 1780. évi kötelespéldány-rendelet s ezt követően szinte a legutóbbi évekig minden kötelespéldány-rendelet „írott malaszt” maradt. Elsősorban azért, mert több mint egy évszázadig semmilyen büntető szankció nem biztosította a végrehajtás lehetőségét. A nyomdászok, később vállalatok felelőtlen anyagiassága sok esetben azok állami tulajdonba vételéig tartott. Ennek következtében a kötelespéldány-rendeletek tehát sem az Egyetemi Könyvtár (mely pl. 17 darab 1792-ben Magyarországon megjelent nyomtatványt sorozott állományába kötelespéldányként!), sem később az Országos Széchényi Könyvtár és más könyvtárak szempontjából egyáltalán nem jelentik azt, hogy az adott időpontoktól kezdve minden Magyarországon megjelent nyomtatvány állományukban van. A százalékos arány - különösen a XIX. század végéig - igen rossz. Az egyes könyvtárak ily jellegű állomány-gazdagsága elsősorban mindenkorai igazgatóik ügybuzgalmától, leleményességétől és erélyességétől függ,

Ennek ellenére az 1780. évi rendelet a magyar tudományos és Könyvtári élet egyik jelentős dátuma: az Egyetem a Diploma inaugurale révén ebben az évben kapott végleges szervezeti keretet és nyerte el a fejlődéséhez szükséges anyagi alapokat. Könyvtára - ekkor az egyetlen magyar állami tudományos közkönyvtár - e rendelettel vált elvileg a magyar szellemi termékek szervezett gyűjtőhelyévé.

A magyar kötelespéldány-ügy további fejlődése az alaprendelet tudománypolitikai jellegével megszabott utat követi. 1780 után tudományos jellegű nagykönyvtár keletkezése elválaszthatatlanul összefügg a kötelespéldány biztosításával, illetve a nagykönyvtárrá válás természetesen hozza magával ennek a jognak az elnyerését is.

Széchenyi Ferenc nagylelkű adományával 1802. november 25-én vetette meg a nemzeti könyvtárunk, a mai Országos Széchényi Könyvtár alapját. A királyi jóváhagyással megerősített alapítólevél 4. pontja az új könyvtárnak is biztosította a kötelezpéldányra való jogot. Ez az alapító kifejezett óhajta volt. Ennek értelmében a kancellária december 28-án rendeleti úton intézkedett arról, hogy további egy példány az új nemzeti könyvtár rendelkezésére álljon. Ezzel a beszolgáltatandó példányok száma négyre emelkedett. Ezekből kettő a könyvtári, tudományos példány; egy a helytartótanácsnál marad cenzúra-célra, egy pedig a kancellária útján Bécsbe kerül. A rendelet értelmében minden Magyarországon megjelent „hungaricum” esik beszolgáltatási kötelezettség alá. A helytartótanács utasította az összes tanulmányi igazgatókat (mint a területi cenzorok közvetlen felettes szerveit), valamint a budai és pozsonyi cenzúrahivaltat az új intézkedés felől.

Sajnálatos módon ezt a rendelkezést sem vették komolyan az egyoldalúan üzleti szellemű nyomdatulajdonosok. Az alapító Széchényi Ferenc már 1804 elején panasszal fordult a felsőbb szervekhez. Jelezte, hogy ő a maga részéről beváltotta az alapításkor tett ígéretet, s már kiadta az új könyvtár első éves gyarapodási jegyzékét. A kötelezpéldány-rendelet végrehajtása terén viszont súlyos bajok észlelhetők. Közbelépése - ha nem is járt lényegbevágó eredménnyel (mivel szankciókat nem hozott magával) - hozzájárult ahhoz, hogy a kötelezpéldány-szolgáltatás eddigi szervezetlen lebonyolítása szilárdabb kereteket nyert. A helytartótanács 1804. február 28-án kiadott rendelete leszögezte azt a még ma is érvényes alapelvet, hogy a kötelezpéldányok beszolgáltatásáért a nyomda a felelős. Meghatározta a beszolgáltatásra kötelezett műfajok körét: kifejtette, hogy az „opus” fogalom alá tartozik mindenfajta nyomdatermék a témától, nyelvtől, terjedelemtől függetlenül. Az 1802. évi „hungaricum” fogalmát így lényegesen kibővítette. Megszabta, hogy a négy példányt a kerületi tanulmányi igazgató útján (az Egyetemi Nyomdának saját igazgatója útján) kell a helytartótanácsnak beküldeni. Előírta, hogy a cenzor engedélyező „imprimatur”-záradékában utalni kell a beszolgáltatási kötelezettségre, illetve az engedélyezést attól függővé kell tenni. Majd 1807-ben a helytartótanács e rendeletet azzal egészítette ki, hogy az a hírlapokra és folyóiratokra is vonatkozik.

A XIX. század első éveitől tehát az Egyetemi Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár együtt küzdött a kötelezpéldány-rendeletekben foglaltak gyakorlati megvalósulásáért. Kétségtelen, hogy a ferenci abszolutizmus és a reformkor évtizedei inkább a küzdelemmel, mintsem a gyakorlati megvalósulással teltek el. S kétségtelen az is, hogy ezt a küzdelmet mindaddig, míg Toldy Ferenc nem lett az Egyetemi Könyvtár igazgatója, az Országos Széchényi Könyvtár következetesebben és harcosabban vívta, mint az Egyetemi Könyvtár.

Magyarországon ebben az időben kevés nyomda működött: 1840-ben is csupán 50. A nyomdák szolgáltatása nem volt rendszeres. Így pl. az Egyetemi Könyvtár kötelezpéldány-naplóiban Pest és Buda mellett csupán Kassa, Pozsony, Nagyszombat és Székesfehérvár szerepeltek rendszeresen. Sok volt a panasz még az Egyetemi Nyomdára is. Az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárnoka, Miller Jakab Ferdinánd szomorúan jegyezte meg, hogy a magyarországi nyomdászok mindent nyereségvágyból tesznek s a hazaszeretet, az önzetlenség nem szerepel gondolatvilágukban. Sőt a nemesi előjogokkal rendelkező fűskuti Landerer Mihály 1804-ben a nemesi jogra való hivatkozással tagadta mag a kötelezpéldány beszolgáltatását, mivel őt, s nemest csak a magyar országgyűlés törvényei kötik, a kötelezpéldány-ügyet viszont csupán helytartótanácsi rendeletek szabályozzák. Ehhez járult az is, hogy a tanulmányi igazgatók és a cenzorok sem viselték szívükön a beszolgáltatás szorgalmazását. A helytartótanács-hoz mégis elérkező példányok vagy eltűntek a hivatal pincéiből, vagy használhatatlanokká váltak, vagy évekig nem kerültek a könyvtárak birtokába. Azok a példányok pedig, amelyek mégis eljutottak a közgyűjteményekbe, igen sok esetben csonkák voltak: met-

szetek, térképek, statisztikai táblázatok nélkül. A helytartótanács maga sem vette komolyan a kérdést. Az Egyetemi Könyvtár mindvégig hiába harcolt az országgyűlési nyomtatványok kötelezpéldány-jogáért akkor, amikor évi 1000 forint beszerzési összegből 700 forintot a folytatásos művekre, folyóiratokra és kiegészítésekre, 100 forintot könyvkötésre költött s csupán 200 forint jutott az egyéb vásárlásra. A beszolgáltatás bajai felől a korabeli irodalomban is több panaszt olvashatunk (így pl. Sándor István tollából).

Miller főkönyvtárnok 1811-ben terjedelmes beadványban sorolta fel az Országos Széchényi Könyvtár kötelezpéldány-panaszait s a nemesi jogú nyomdászokkal szemben ügyészi keresetet, a polgárok esetében pénzbírságot javasolt. A helytartótanács azonban a kérdés lényegével ismét nem foglalkozott s azt csupán formailag intézte el: minden szankció nélkül buzdította a tanulmányi igazgatókat és a cenzorokat a területükhöz tartozó nyomdák szolgáltatásainak szorgalmazására. Ugyanígy hiába volt Miller 1813. évi újabb kísérlete is. Az 1825. évi országgyűlés így csak azt állapíthatta meg, hogy a régebbi rendelkezéseknek nem volt foganatja s a kötelezpéldányok beszolgáltatása nagyon hiányos. Az országgyűlési tárgyalások után a helytartótanács 1827-ben újabb rendeletet adott ki, mely újból nyomtatékosan intézkedett a kötelezpéldányok beszolgáltatásának rendje felől. Ennek eredményeként valamivel rendszeresebbé vált a szolgáltatás. A könyvek nem sülyedtek el a helytartótanács raktárhelyiségeiben s egyes nyomdák (így elsősorban az Egyetemi Nyomda) közvetlenül könyvtárakba is szolgáltatott be anyagot. József nádor közvetítésével és közbelépésére nagyobb számban érkeztek be az erdélyi kiadványok is. A kérdés rendezése azonban nem volt megnyugtató. 1843-ban Kubinyi Ágostonnak, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójának a nádorhoz írt felterjesztése mutat rá a beszolgáltatás hiányosságaira. A rendezés viszonylagosságát jelzi az is, hogy pl. 1847-ben az Egyetemi Könyvtár csupán 193 ebben az évben megjelent kiadványt leltározott kötelezpéldányként.

Bizonyos részeredményt ért el a két könyvtár a beszolgáltatásra kötelezett műfajok körének bővítésével kapcsolatban. Már egy 1811-ben kiadott helytartótanácsi rendelet úgy intézkedett, hogy a könyvek és hírlapok mellett a metszetek és térképek egy példányát is fel kell küldeni Bécsbe. Ennek alapján Miller könyvtárigazgató 1812-ben javasolta, hogy a kört az Országos Széchényi Könyvtárra is terjesszék ki. Jóllehet a cenzúrabizottság a kérdést kedvezően véleményezte, tételes intézkedésről 1827-ig nincs tudomásunk. Ekkor már az említett helytartótanácsi rendelet úgy intézkedett, hogy a térképek, képek egy-egy példánya az Országos Széchényi Könyvtárba is beszolgáltatandó. Sőt: a gépek feltalálójától tanulmányuk leírásának vagy mintapéldányának beszolgáltatását is kérte. Ezt a rendelkezést 1843-ban megismételték. Forrásszerűen nem bizonyítható, hogy a beszolgáltatási kör e kiterjesztése az Egyetemi Könyvtárra is vonatkozott, azonban az ilyjellegű anyagnak megléte a könyvtár állományában valószínűvé teszi, hogy az Egyetemi Könyvtár sem maradt ki gyakorlatilag a rendezésből.

A Magyar Tudományos Akadémia 1826-ban alapított, kezdettől fogva igen rosszul dotált könyvtára - hála Toldy Ferenc „titoknok-könyvtárnok” ügybuzgalmának - 1836-ban helytartótanácsi rendelettel kapta meg a kötelezpéldány jogát, miután az 1836. évi országgyűlés április 20-án az Akadémia ezirányban előterjesztett kérésére kedvező királyi választ kapott. Ezt a rendeletet az országgyűlés törvényes formában is megerősítette: a magyar nyelvről szóló 1840. évi 6. tc. 11.§-a kimondta, hogy „a Magyarországon és az ahhoz kapcsolt Részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti”. Ezzel a nyomdák által szolgáltatandó példányok száma ötre emelkedett, mivel a három tudományos példány mellett a két cenzúrapéldány változatlanul érvényben maradt. A szolgáltatás szórványos volta miatt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára ugyanúgy panaszkodott, mint a másik két könyvtár.

1848 törvényhozása a hazai kötelezpéldány-helyzet terén lényeges változást hozott: a kötelezpéldányok számát kettőre szállította le s megszüntette természetesen a cenzúrapéldány beszołgáltatásának kötelezettségét. A kérdést a sajtótörvény rendezte; a 18. törvénycikk 40.§-a úgy intézkedett, hogy „ugy a nyomtatványokból, mint az ábrázolatokból” a törvényhatóságoknak két példányt kell beszołgáltatni, melyekből egyik „a nemzeti muzeumé lesz”. Az Egyetemi Könyvtár és az Akadémia könyvtára kimaradt a kötelezpéldányra jogosult könyvtárak közül. 1848 racionális, a magánjogi vonatkozásokat - a korszellem változását követően - jobban figyelembevevő törvényhozásában már előreveti árnyékát az a küzdelem, melyet a kiegyezési korszakban kellett vívnia a könyvtáraknak a nyomdák ellen, Csupán ezzel magyarázható, hogy az Egyetemi Könyvtár hagyományos joga megszakadt annak ellenére, hogy a sajtótörvény előkészítésében Toldy Ferenc is résztvett. A szabadságharc katonai eseményei a sajtótörvény megvalósulását szinte teljesen lehetetlenné tették. A törvény végrehajtási utasítása csupán 1849. július 22-én jelent meg a Közönyben Horváth Mihály miniszter aláírásával, - akkor, amikor a fegyveres küzdelem már a vége felé közeledett. Az utasítás megállapította, hogy a törvény megjelenése óta alig egy-két kötelezpéldány futott be az Országos Széchényi Könyvtárba. Rendelkező részében előírja, hogy az elmaradt példányokat közvetlenül a könyvtáraknak kell 1848 elejéig visszamenően beszołgáltatni, a be nem szolołgáltatott példányokat a nyomda költségére kell beszerezni. Előírja egyúttal a beszołgáltatandó példányokkal kapcsolatos minőségi követelményeket.

A szabadságharc katonai bukása után az abszolút kormányzatnak természetesen nem tartozott elsőrendű gondjai közé a magyar közművelődés ápolása. Uniformizáló tendenciájú igazgatási rendszerének azonban a kötelezpéldány-ügy területén megvolt az a kétségtelen előnye, hogy - a többi koronartományok mintájára - Geringer 1851-ben az Országos Széchényi Könyvtár kötelezpéldány-jogát újból életbe léptette, mégpedig érdekes módon az 1848 évi sajtótörvényre való hivatkozással. Az osztrák birodalom részére a kötelezpéldányt illetően az 1852. évi sajtórendelet intézkedett, mégpedig a nemzeti és az egyetemi könyvtárakra kiterjedően. E rendelkezés tette lehetővé, hogy Toldy Ferenc, az abszolutizmus korának egyetlen tudatos magyar művelődéspolitikusa újból biztosítsa az egyetemi Könyvtár kötelezpéldány-jogát. Kérése alapján a helytartóság a bécsi vallás- és közoktatásügyi minisztérium utasítására 1853. január 5-én kifejtette elvi álláspontját, mely szerint az 1848 évi sajtótörvény a korábbi rendelkezéseket fel nem függesztette, azokat csupán részben nem hajtották végre. Az érdekelt könyvtárakat a keletkezett kárért kárpótlás illeti meg. A könyvtárigazgatók kötelessége e jogi alapon könyvtáraik érdekének védelme; ezen a téren a kerületi igazgatási szervektől támogatást kapnak. A rendelet szövegét Toldy körlevélben közölte a pesti és budai nyomdatulajdonosokkal s névaláírásukkal ismertette el velük a levél tartalmának tudomásulvételét. E rendelkezések alapján - a múlttal szemben - a nyomdák már közvetlenül a könyvtáraknak küldték be a példányokat. Különlegesen alakult a helyzet az Akadémiai Könyvtár kötelezpéldány-jogával kapcsolatban. 1851. december 10-én Augusz Antal, a pest-budai helytartóság vezetője arról értesítette az Akadémia elnökét, Teleki Józsefet, hogy kerületében valamennyi nyomdát utasította az Akadémiai Könyvtárnak leendő beszołgáltatás szigorú megtartására. Az 1852. évi sajtótörvény viszont nem említette a monarchia területén lévő akadémiai könyvtárak kötelezpéldány-jogát. Hiába volt ezirányban Toldy Ferenc minden erőfeszítése: de la Motte helytartósági főnök kérvényeit elutasította. Bizonyos enyhülést jelentett ezen a téren a helytartóság egy 1858. évi rendelkezése, mely a sajtórendészeti célra benyújtott, a hivatalos eljárásban már feleslegessé vált példányokat az Országos Széchényi Könyvtár helyett az Akadémiai Könyvtárnak rendelte megküldetni.

Az abszolutizmus korának fenti intézkedései hosszú ideig érvényben maradtak. Az 1867-es politikai átalakulás során sem merült fel e kérdés intézményes megoldásának szükségessége. Sőt: a korábbi évekhez képest bizonyos mértékig háttérbe szorult a tudományosság érdeke. Az

Egyetemi Könyvtár az 1867-es rendszerváltozást követő különleges jogszemlélet következtében elvesztette kötelezpéldány-jogát. A kiegyezéskori jogszemlélet elsősorban az 1848-as szabályozások szellemét vette figyelembe s - kivéve azokat az eseteket, ahol erre különleges politikai vagy társadalmi ok merült fel figyelmen kívül hagyta az 1848 előtti évek, illetve az abszolutizmus korának jogszabályait. Mivel pedig az Egyetemi Könyvtár jogát tételesen éppen ezek szabályozták, az 1867. július 17-én kelt igazságügy miniszteri rendelet - mely a kötelezpéldány-szolgáltatás terén is újra érvénybe léptette az 1848. évi sajtótörvény rendelkezéseit - az Egyetemi Könyvtár ez irányú jogáról nem tett említést. A rendelet kettőben szabta meg a kötelezpéldányok számát, melyekből az egyik sajtórendészeti célra a közvadrólánál „a nemzeti muzeum számára rendelt másik példány pedig, mint eddig, a helybeli hatóság elnökénél teendő le”. Bár Toldy Ferenc könyvtárigazgató egészen a könyvtártól való távozásáig igyekezett a régi jogot jogszokásként életben tartani s egyes nyomdák küldtek is be példányokat, - távozása után ez a gyakorlat megszűnt. 1874 után az Egyetemi Könyvtár fel is hagyott a külön kötelezpéldány-napló vezetésével.

Ugyanez a jogi szemlélet viszont továbbra is biztosította az Akadémiai Könyvtár részére - igaz, csupán az irodalmi jellegű művekből! - a kötelezpéldány-jogot, amit 1858-ban Eötvös József, 1871-ben pedig Pauler Tivadar miniszterek rendeleti úton is elismertek.

Kétségtelen, hogy az Egyetemi Könyvtár kötelezpéldány-jogának fent vázolt elsorvadásához a jogi szemléletmód különleges alakulásán kívül az is hozzájárult, hogy időközben mind az Országos Széchényi Könyvtár, mind pedig a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára jelentős fejlődésen mentek keresztül. Az Országos Széchényi Könyvtár - legyőzve a számos kezdeti szervezeti nehézséget - a magyar anyagot tudatosan és rendszeresen gyűjtő hungaricum-könyvtárrá, az Akadémiai Könyvtár pedig kifejezetten általános gyűjtőkörű tudományos nagykönyvtárrá fejlődött. A kor szakirodalma ekkor az Akadémiai Könyvtárat a magyar nyelv-, irodalom- és történelemtudomány szakkönyvtárának javasolta, míg az Egyetemi Könyvtár gyűjtőkörét abban szabta meg, hogy „amennyiben a más kettő által fődözve nincs, egyetememes jelleg”.

1867 után közel egy emberöltő telt el a kérdés rendezéséig. Addig az 1867. évi rendelkezések maradtak életben. Büntető szankciók alkalmazása a beszoigáltatást elmulasztó nyomdatulajdonosokkal szemben nem volt lehetséges. Ennek következtében a beszoigáltatás terén nagyon sok volt a rendellenesség. A kiegyezési korszak - különösen annak első fele - az ezredévi ünnepecékig, elsősorban súlyos belpolitikai kérdések megoldásával telt el. A rendelkezésre álló anyagi erőforrásokot évtizedekig a lemaradások felszámolása, az ország modern fővárosának kialakítása, az elsőrendűen fontos politikai és tudományos intézmények elhelyezése vette igénybe. Ekkor épült az Egyetemi Könyvtár mai épülete, - ekkor és hosszú ideig az ország egyetlen könyvtári célra épült könyvtárépülete. Könyvtárügyünk belső kérdésének korszerű megoldása, az állománygyarapítás tervszerű megszervezése háttérbe szorult. Jellemző az is, hogy a szomszédos kisebb országok e művelődéspolitikai szempontból fontos kérdést lényegesen korábban oldották meg: Szerbia 1861-ben, Horvátország 1875-ben, Románia 1885-ben. A magyar könyvtárak keveset nyertek így kötelezpéldányból, - amihez nagymértékben hozzájárult a nyomdavállalatok egyre elhatalmasodó anyagias kapitalista felfogása. Hiába szólította fel az Országos Széchényi Könyvtár a nyomdákat, hiába születtek meg az erre vonatkozó miniszteri rendeletek. Az Országos Széchényi Könyvtár 1874-1876 közötti jelentéseiben hiába panaszoita, hogy „több vidéki nyomda évek óta semmit sem küldött be” - maga a panaszos könyvtár is jól tudta, hogy a kérdés gyökere, az eddigi gyakorlatot széttörő és szankciókkal megerősített rendezése nélkül minden ezirányú javaslat jámbor óhaj marad.

1891-ben megjelent ugyan egy belügyminiszteri körrendelet, mely előírta, hogy az 1848. évi sajtótörvény 39.§-ában előírt rendelkezéseknek (többek között a nyomdakönyvek pontos vezetésének) eleget kell tenni s a rendelet megszegőit elzárással, illetve pénzbüntetéssel kell büntetni, - az intézkedés inkább sajtórendészeti jellegű volt s a kötelespéldány felől rendelkező 40.§-ról nem tett említést. Egyetlen, nem jelentéktelen érdeme, hogy a szankciók szempontjából áttörte a korábban merev, magánjogi jellegű elvi állásfoglalást, mely elzárkózott a büntetések kiszabása alól.

A kérdés rendezése a század utolsó éveiben történt meg. 1893 elején Zichy Jenő, a neves muzeológus és régész, a képviselőházban javaslatot tett a Magyar Nemzeti Múzeum ügyeinek teljes átszervezésére, ezen belül az 1848. évi sajtótörvény 39. és 40.§-ainak hatályon kívül helyezésére és egy új, átfogó kötelespéldány-törvény előterjesztésére. A képviselőház és Csáky Albin miniszter a javaslatot elfogadta. Az ország belső békéjét alapjaiban felkavaró egyházpolitikai küzdelem a polgári házasság kérdésében a kötelespéldány-ügy megoldását háttérbe szorította. A javaslat előadói tervezetét csupán három évvel később, 1896 elején terjesztette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a képviselőház elé. A javaslat lényeges intézkedése volt, hogy a sajtórendészeti példányokon kívül három példány szolgáltatandó be, éspedig egy az Országos Széchényi Könyvtárnak, egy az Akadémiai Könyvtárnak, egy pedig az illető törvényhatóság területén lévő tudományos gyűjteménynek (megyei levéltárnak vagy városi könyvtárnak). A javaslat hatalmas felháborodást keltett a nyomdászok világában, sőt még azon túlmenően is.

A kötelespéldány-ellenes harcot - melynek vezére érdekes módon a magyar tudományos élet egyik nevezetes alakja, Ballagi Aladár volt - ő és a magyar könyvkereskedők egyesülete vívta. A támadás főiránya a magasnak tartott példányszám és a vidéki közgyűjtemények támogatása ellen irányult. A nyomdászok érdekeit képviselő egyesület állásfoglalása egyrészt kifejezetten magánjogi sérelmi jellegű, másrészt élesen művelődésellenes volt és súlyos károk lehetőségét hordozta magában. A javaslat ellenzőinek viszont kétségtelenül igazuk volt egyes technikai kérdésekben: a javaslat ugyanis a kimutatásokat túlméretezte, nem intézkedett kellőképpen az államtitkot tartalmazó nyomtatványok ügyében s előírta, hogy bizonyos, beszolgáltatásra nem kötelezett nyomtatványokat négy éven át, esetleges későbbi igények kielégítésére, raktáron kell tartani a nyomdákban. Még könyvtári részről is volt - bizonyos fokig indokolt - ellenvetés: a szakirodalom komoly megfontolásra ajánlotta az Országos Széchényi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár szinte katasztrofális raktári férőhelyhiányát.

A már tervezet-formában nagy port felvert javaslatot, módosított szövegezésben 1897. június 26-án nyújtotta be a miniszter a képviselőházban. Az új javaslat bizonyos mértékig helyt adott a jogos kifogásoknak (a kimutatások terén egyszerűbb rendszert vezetett be s elejtette a készletezést). Ugyanekkor viszont nagymértékben meghallgatta az indokolatlan ellenvetéseket is: teljes kötelespéldány-jogot csak az Országos Széchényi Könyvtár kapott; az Akadémiai Könyvtár csak az „irodalmi értékű” művekre kapta meg a jogot; a vidéki közgyűjteményeket a sajtórendészeti példány felhasználásával rendelte kielégíteni. A büntetőszankciókat enyhe formában helyezte kilátásba. A javaslat miniszteri indokolása elmélyült alapossgal foglalkozott a kérdés történetével és jogi vonatkozásaival. A hozzászólók (többek között Polónyi Géza, Zichy Jenő) inkább a kérdés jogi vonatkozásait vizsgálták s a sajtórendészeti példánnyal kapcsolatban a sajtószabadság elvi és gyakorlati kérdését vetették fel. Csupán Thaly Kálmán tett szakmai jellegű megjegyzést, amikor bizonyos aggodalommal szólt a külföldi (elsősorban bécsi és horvát) hungaricumok beszerzésének nehézségei felől.

A két Ház által elfogadott, majd november 25-én szentesített törvény, mint az 1897. évi 41. törvénycikk került a törvénytárba. E törvénycikk az első oly magyar jogszabály, mely részletesen intézkedett a kötelespéldány-kérdés minden vonatkozásában. A törvény szerint két

példány jár tudományos intézményeknek: egy az Országos Széchényi Könyvtárnak, egy az Akadémiai Könyvtárnak. A beszerzési kötelezettség kiterjedt „a gépi sokszorosítás útján készült minden nyomdatermékre: a kéziratként nyomottakra, az időszaki sajtóra, a ponyvairodalom termékeire, statisztikai kimutatásokra, iskolai értesítőkre, név- és naptárakra, valamint a térképekre, hangjegyekre, képes ábrázolásokra”. Az Országos Széchényi Könyvtárnak nem voltak beszerzendők az érték és hitelpapírok, hivatali nyomtatványok, úrlapok, családi értesítők, könyvmásolatok másolt kéziratok, tisztán vegyi úton készült fényképek. (Ha ezek valamely más, beszerzés alá eső nyomdatermék másolatai voltak, a beszerzés kötelező volt.) Az Akadémiai Könyvtárnak csak az írói műnek számító könyveket, a ponyvairodalom minden termékét, minden időszaki sajtóterméket (kivéve a napilapokat), az iskolai értesítőket, évi jelentéseket, statisztikai kimutatásokat, név- és naptárakat, föld- és térképeket kellett beszerzesi. A beszerzés a napilapokra havonta, egyéb nyomdatermékekre negyedévenként volt kötelező. A törvény a továbbiakban az államtitkot tartalmazó nyomtatványok beszerzése, valamint a kötelezpéldányok minőségi előírásai felől intézkedik. A 12.§ a szankciókat írja elő s kihágásnak minősíti a beszerzés elmulasztását, mely 100 forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. A pénzbüntetés az érdekelt könyvtár gyarapítására fordítandó. A sajtórendészeti példányok közül azok, melyek a hivatalos eljárás során már nem szükségesek, a minisztériumok által kijelölendő nyilvános múzeumok és könyvtárak gyarapítására fordítandók. A törvény hatályaon kívül helyezett minden eddigi kapcsolatos jogszabályt, kivéve az 1897. évi 35. törvénycikket, mely a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának biztosított kötelezpéldány-jogot. Tekintettel arra, hogy Horvátország 1875-ben törvényhozásilag rendezte kötelezpéldány-ügyét, a magyar törvény - ezúttal először - Horvát- és Szlavónországra nem vonatkozott. A törvény végrehajtási utasítása a gyakorlati lebonyolítás részleteit rendezte s megszabta, hogy a vidéki közgyűjteményeknek juttatandó példányokat a múzeumok és könyvtárak főfelügyelőse útján kell rendeltetési helyükre küldeni.

Az új törvényt a könyvtári szakkörök és a tudományos világ őszinte örömmel köszöntötték. A javaslat ellenfelei viszont az utolsó pillanatig mindent megtettek annak elgáncsolására. Az Esti Újság pl. már a képviselőházi tárgyalás után „köteles harács” címmel jelentetett meg a könyvtárak „potya”-példányai ellen illemináns támadást. A javaslatot a nyilvánosság előtt Gyalui Farkas, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztje vette védelmébe s utalt a nemzeti irodalom teljességének megőrzésével kapcsolatos kötelesekre, valamint arra, hogy a könyvtárak a „potya”-ért igen komoly munkatöbbletet vállálnak magukra. „Az új törvény - mondta - csupán hazafias köteleseget ró a könyvnyomtatókra és kiadókra, midőn egyúttal hazafias köteleseget is teljesít.” Szavai emlékeztetnek bennünket Miller főkönyvtárnok 1811-ben mondott szavaira. Végül utalt arra is, hogy az erdélyi nyomtatványok egy példányának feltétlenül az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárába kell kerülniök.

Az 1897. évi rendezéssel gyakorlatilag véget ért a kötelezpéldányok ügyében régóta dúló gravaminális küzdelem. Bár a szolgáltatás ezután sem volt rendszeresnek mondható, a helyzet lényegesen javult, a panaszok száma csökkent, a nyomdák és kiadók beletörődtek a változhatatlanba. Így pl. számszerűen az Akadémiai Könyvtár állománya 1886-1897 között évi átlagban 850 kötetel gyarapodott kötelezpéldány-szolgáltatás útján. Ez a szám 1898 és 1914 között évi 9500-ra emelkedett, ami kétségtelenül mutatja a törvény sikerét. A 41. törvénycikk rendelkezései egészen 1918-ig az egész ország területére vonatkozóan érvényben maradtak. Csupán a vidéki közgyűjtemények példányainak ügyét kellett rendezni. Ez a XX. század első éveiben történt meg. A kötelezpéldányra jogosult három nagykönyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára mellett az 1900-ban és 1901-ben kiadott intézkedések értelmében fokozatosan a következő intézmények részesültek a területileg illetékes sajtórendészeti példányokból: Erdélyi Múzeum Egylet, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, a Szegedi Somogyi Könyvtár, Kassai

Városi Múzeum, Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, a temesvári Városi Könyvtár, Szabolcs Vármegye Közkönyvtára, a selmechányi Városi Könyvtár, a Budapesti Könyvtáregyesület központi könyvtára, a Vas megyei Kulturális Egylet és a Győri Városi Könyvtár.

Az így kialakult helyzetet, a kilátásba helyezett szankciók alkalmazhatóságát erősítette meg az 1914. évi XIV. tc., az un. sajtótörvény, mely a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia és a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárai mellett már utalt a helyi könyvtárak részére biztosított példányokra is.

Itt kell röviden szólnunk a történeti Magyarország társországainak kötelezpéldányairól. 1780-tól egészen 1849-ig mind az erdélyi, mind a horvát-szlavón területek elvileg a fővárosba szolgáltatták a kötelezpéldányt. Erdély ezirányú kötelezettsége - bár gyakorlatilag igen kisszámú beszolgáltatás történt, különösen 1867-ig - fennmaradt s csupán az 1897. évi és az azt követő jogszabályok biztosítottak az ügyészi példányokból erdélyi közgyűjteményeknek. A horvát-szlavón területekről 1848-ig kismértékű, de folyamatos volt a szolgáltatás. 1848 után Horvátország felfüggesztette a szolgáltatásokat. 1867 után a jogalap elvileg ugyan helyreállott, azonban igen kis mértékben került gyakorlati megvalósításra. 1875-ben, amikor a horvát országgyűlés a kötelezpéldány-ügyet rendezte, e példányok Budapestre való szolgáltatása teljesen megszűnt. Ezentúl a horvát-szlavón terület kötelezpéldányait a zágrábi egyetemi könyvtár kapta, mint nemzeti könyvtár.

Az 1897. évi törvény és az azt követő rendeletek több mint két évtizeden át szabályozták a magyar kötelezpéldány-ügyet. A szolgáltatás terén - bár a múlthoz képest a helyzet lényegesen javult továbbra is sok nehézség, rendetlenség mutatkozott (különösen a vidéki példányok esetében). A háborús évek azonban újból sokat lazítottak az alig megszilárduló beszolgáltatási fegyelmen.

Az első világháború után a Magyar Tanácsköztársaság kormánya a magyar művelődési politika és a könyvtárügy lényegét érintő gyökeres intézkedéseket óhajtott végrehajtani. Mind az általános művelődéspolitikai, mind pedig a könyvtárügyi forradalmi átalakulást alaposan ismerjük a nemrégiben megjelent dokumentumkötetéből. A Tanácsköztársaság könyvtárügyi vezetői, a könyvtárügyi politikai megbízottak, majd a hivatalukból kibontakozó Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet hazánkban először gondolt a könyvtárügy egészét átfogó, a rokonterületek problematikáját is felölelő, tudományos és perspektivikus rendezésre. A szakirodalom a „nagyüzemi” fogalmat használja, amikor azt akarja érzékeltetni, hogy milyen minőségi különbség választotta el egymástól a múlt kicsinyes, manuális eszközökkel és szűk látókörral dolgozó könyvtárügyét a Tanácsköztársaság hónapjaiban, nehéz körülmények között meghozott intézkedésektől. Az átfogó és perspektivikus alapjelleg vonatkozott a kötelezpéldány-ügy átszervezésére is, ahol a megbízottak elsősorban a beszolgáltatás reális kivitelezésére, terjesztendő példányszámon felül a könyvtári kötelezpéldányok biztosítására és a köteles-példányok alapján a címfelvételi munka központi lebonyolítására gondoltak. A Közoktatási Népbiztosság 1919. július 17-én megjelent 60. számú rendelete hatályon kívül helyezte a korábban alkotott jogszabályokat, azonban változatlanul meghagyta a beszolgáltatásra kötelezett intézmények, illetve nyomdatermékek körét. Leglényegesebb intézkedése, hogy négyre emelte a példányok számát. A négy példányt az Országos Széchényi Könyvtárnak kellett beszolgáltatni. Szétosztásukról, bibliográfiai és statisztikai feldolgozásukról a már említett Intézet volt köteles gondoskodni. A nyomdák igen szigorú ellenőrzését az Intézet és a Szellemi Termékek Országos Tanácsa látta el. Az Intézetre várt az az újszerű feladat is, hogy a mű megjelenése előtt megszabja a könyvtári példányszámot, a kötés módját s a kiállítás egyéb alaki külsőségeit. A rendelet egészséges szigorot alkalmazott a szankciók terén is: a

beszolgáltatás elmulasztását bűncselekménynek minősítette, melyet a forradalmi törvényszék bírál el.

A Tanácsköztársaság rendelete - mely alkalmas lett volna a magyar kötelezpéldány-ügy színvonalas elvi, gyakorlati és tudományos rendezésére - az ellenforradalmi korszakban érvényét veszítette. A Horthy-korszak művelődéspolitikája visszaállította az 1897. évi törvényt, majd 1922-ben, az 1897. évi jogszabály részleges módosításával - politikai megfontolások alapján - az Országgyűlési Könyvtár részére is biztosította a kötelezpéldány-jogot. Ez a jogszabály tette lehetővé az Országgyűlési Könyvtár magyar jogi és politikai anyagának elmélyültebb gyűjtését, ami lehetővé tette később, hogy ez a könyvtár a jelzett tudományágak szakmai alapkönyvtára legyen. A jogi tudományokon túlmenően - többféle módon értelmezhetően intézkedett a jogszabály a szociológiai jellegű anyag ide történő beszolgáltatását illetően akkor, amikor elrendelte „az egyén, a társadalom, az egyház és a közélet (állam, vármegye, község) bárminő erkölcsi, szellemi, gazdasági vagy egyéb életnyilvánulásaival, tevékenységével, jelenségével foglalkozó művek” beszolgáltatását. A korábbi intézkedések revíziója, illetve az egész kérdés új rendezése a húszas évek végén vált aktuálissá, amikor a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929. évi 11. törvénycikk előkészületei folytak. E törvény részletesen intézkedett a kötelezpéldány-ügy új rendszere felől, azonban - jellemző módon - végrehajtása nehézségekbe ütközött. A magyar tudománypolitikát ebben a korban szervezési és politikai kérdések érdekelték. Az Országos Gyűjteményegyetem, illetve pár évvel később a számos intézményt önkormányzatban magába foglaló Magyar Nemzeti Múzeum szervezésének elvi kérdései a gyakorlatról elterelték a figyelmet. Így sajnálatos módon a törvény végrehajtási utasítása csupán 1935-ben jelent meg. S ezután is csupán hat évvel, 1941-ben jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában az első olyan könyvtári tájékoztató füzet, mely az akkori érvényes jogszabályokat kátészerű ismertetés formájában foglalta magába.

Az 1929. évi törvény kötelezpéldány-jogot biztosított az Országos Széchényi Könyvtárnak, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának (statisztikai célokból), az Akadémiai Könyvtárnak és az Országgyűlési Könyvtárnak. Leszögeztet e szolgáltatás ingyenességét, a nyomtató és kiadó egyetemes felelősségét. A beszolgáltatásra kötelezett termékek köre lényegileg nem változott, csupán a különféle sokszorosítási módok felsorolásában történt változás. A nyomdai, litografikus, fotolitografikus és anasztatikus módon előállított minden oly termékre kiterjedt a törvény hatálya, mely legalább 25 példányban került kiadásra. Az egyetemi jegyzeteket, színlapokat, falragaszokat, gyászjelentéseket és még egy-két kisebb jelentőségű műfajt csak az Országos Széchényi Könyvtárnak és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kellett közvetlenül a könyvtáraknak beszolgáltatni. A szankciók terén a törvény nem volt kellően szigorú: a beszolgáltatás elmulasztását pénzbüntetéssel büntetendő kihágásnak minősítette.

Az új, késedelmesen végrehajtott törvény - bár elvileg alaposan és mélyrehatóan igyekezett a kérdést szabályozni - éppen az enyhe büntető szankciók következtében már eleve nem ígért sok eredményt. Elvi és szakmai szempontból kevés kifogás hangzott el ellene. Csupán a vidéki közgyűjtemények kifogásolták, hogy - szemben az 1897. évi rendelkezéssel és folyományaival - elfeledkezett a vidék táji érdekeiről s csupán a fővárost részesítette a kötelezpéldány előnyeiben. A törvény ugyanis az ügyészégi példányokat az egyetemi könyvtárak részére biztosította. A kisebb, egyetemmel nem rendelkező tájegységek így ettől az anyagtól elestek. A gyakorlat azt mutatta, hogy ez az újabb törvény sem tudta teljesen felszámolni a beszolgáltatással kapcsolatos rendellenességeket.

Az Országos Széchényi Könyvtár megállapította, hogy 1937-ben 207 nyomda egyáltalán nem küldött kötelezpéldányt; 1938-ban 114 fővárosi nyomdai ellenőrzés közül 67, 48 vidéki ellenőrzés közül 41 végződött feljelentéssel. Az eljárások során 150 pengő értékű nyomda-

termék és 4600 pengő kihágási büntetés és kártérítési összeg folyt be a könyvtár pénztárába. 1938 és 1941 között viszont a tendencia csökkenést mutat: összesen 98 kártérítési per kb. 6500 pengő anyagi eredménnyel járt. Öröndetesen javult a beszolgáltatás fegyelme a negyvenes években is. Míg pl. 1935-ben 852 hazai nyomda közül 223 nem jelentkezett az Országos Széchényi Könyvtárnál, addig 1943-ban 1180 nyomda közül csupán 25 nem adott életjelt magáról. Jelentős, 17%-os csökkenést okoztak viszont ugyanebben az időszakban a faji megkülönböztetéssel kapcsolatos jogsértő intézkedések, melyek következményeként számos nyomda volt kénytelen működését megszüntetni. A második világháború eseményei különösebb változást a helyzetben egyébként nem okoztak. Csupán amikor a katonai helyzet ezt megkívánta, 1944-ben rendelték el a félhavasított történő beszolgáltatást a korábbi negyedévenként történő beszolgáltatás helyett.

A felszabadulás után még 1945-ben sor került a hadi események következtében szétzilált kötelezpéldány-ügy új rendezésére. Az első, még Debrecenben megjelent rendelkezés - tekintettel a még folyó hadműveletekre - úgy szövelt, hogy a kötelezpéldányokat a törvényhatóságok első tisztviselőjének kell beszolgáltatni. Majd szeptember 6-án újabb rendelet jelent meg, mely az így beadott példányoknak a könyvtárakba történő továbbítása felől intézkedett, illetve elrendelte, hogy ezentúl a példányokat közvetlenül az illetékes könyvtáraknak kell beszolgáltatni. Végül ugyanez a rendelet közel egy évszázad óta újból - kötelezpéldány-jogot biztosított a budapesti Egyetemi Könyvtárnak. Ugyanezen év végén egy újabb rendelkezés az újonnan létesített (illetve a korábbi Országos Könyvforgalmi és bibliográfiai központ helyére szervezett) Országos Könyvtári Központ részére biztosított öt ingyenes példányt, a nemzetközi cserével kapcsolatos feladatok ellátásának biztosítására. 1946-ban újabb rendelkezés jelent meg, mely mind a nagykönyvtárakra, mind az Országos Könyvtári Központra vonatkozóan rendszeressé tette - a nemzeti bibliográfia havonta való megjelentetése érdekében - a havonta történő beszolgáltatást. A szankciók terén a pénzbüntetés mellett az iparengedély megvonását is kilátásba helyezte. Pár évvel később elrendelték, hogy az államérdekből bizalmasan kezelendő nyomtatványokat csupán a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kell beszolgáltatni.

Az 1946. évi rendelet által teremtett helyzet azonban még mindig nem volt kielégítőnek nevezhető. A havonta történő beszolgáltatás - bár jelentős lépés volt - még mindig csupán annyit jelentett, hogy az előző hónapban megjelent sajtótermékek a következő hónap első hetében érkeztek be. Így adataik elvileg csupán legalább egy hónapi késéssel kerülhettek be a Magyar Nemzeti Bibliográfiába. Hasonló késedelem mutatkozott az anyagnak az olvasók kezébe kerülése terén is. A kötelezpéldányra jogosult könyvtárak köre még mindig szűk volt: számos országos jellegű tudományos könyvtár, a Munkásmozgalmi Intézet és az ipari fejlődés szempontjából jelentős Központi Technológiai Könyvtár (a mai Országos Műszaki Könyvtár) nem kaptak kötelezpéldányt. Két könyvtár (az Országos Széchényi Könyvtár és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára) látta el az ellenőrzés feladatát, ami a munkaerők racionális kihasználását megnehezítette. Új, modernebb megoldásra volt tehát szükség.

Az időközben felmerült elvi és gyakorlati szempontok figyelembevételével született meg 1951-ben a magyar kötelezpéldány-ügynek a felszabadulás óta első, szocialista jogszemlélet elvein felépülő, összefoglaló szabályozása.

E jogszabály értelmében ingyenes tudományos célú kötelezpéldány-szolgáltatás kötelezettsége alá esik minden - legalább 25 példányban előállított - hírlap, időszaki és nem időszaki lap, nyomtatott és sokszorosított sajtótudósítás, könyv, füzet (önálló vagy sorozatos mű, jegyzet, szöveges naptár, évi jelentés, zárszámadás, különlenyomat), nem-katonai jellegű térkép, zenemű, önálló kép és metszet, valamint kisebb nyomtatvány (falragasz, statisztikai úrlap, színlap, gyászjelentés, egyéb egyleveles nyomtatvány stb.), mégpedig minden változatában. A vegyes

kisebb nyomtatványok havonta és négy példányban, minden egyéb nyomtatvány két napon belül tizenkét példányban szolgáltatandó a kötelezpéldány-anyag szétosztását, ellenőrzését végző Országos Széchényi Könyvtárnak. A rendelet hazánkban újszerű intézkedése egyes kötelezpéldány-joggal rendelkező könyvtárak válogatási jogának bevezetése. E rendszer szerint az Országos Széchényi Könyvtárnak, mint nemzeti könyvtárnak kötelessége mindenfajta kötelezpéldányból egy muzeális és egy forgalmi példányt megőriznie. Ugyanez vonatkozik egy példányt illetően a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárára, mely egy vidéki biztonsági példány elhelyezéseért felelős ún. „második nemzeti könyvtár” funkcióját vállalta ezzel magára. Hasonlóképpen egy példányt kap a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára is, azonban azzal a különbséggel, hogy a rendelet végrehajtási utasítása szerint e könyvtár „az Országos Széchényi Könyvtárnak küldi vissza azokat a sajtótermékeket, melyeket a statisztikai feldolgozás után elhelyezni nem kíván”. A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára tehát alapjában véve ugyanolyan válogatási joggal rendelkező könyvtár, mint az alatt felsorolandó könyvtárak s helyzete csupán a válogatás lebonyolításának módjában különbözik azokétól. Kötelezpéldány-jogának alapját művelődésstatisztikai kötelezettsége alkotja. E könyvtár azonban - bár gyakorlatilag nem élt a visszaküldés lehetőségével - tudatosan soha nem vállalta a harmadik teljességre törekvő könyvtár szerepét. A fennmaradó nyolc példányból az alatt ismertetendő rend szerint, gyűjtőkörüknek megfelelő anyagot válogathatnak egyéb nagykönyvtáraink. A rendelet tehát a tekintélyesen kibővített kötelezpéldány-rendszert összekapcsolta a magyar könyvtárügy másik jelentős problémájával, a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének differenciálódásával. Válogatási jogot kaptak a következő könyvtárak: a budapesti Egyetemi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár (a korábban mostohán kezelt műszaki könyvtárügy fellendítése érdekében), az Országos Mezőgazdasági Könyvtár (hasonló célból), a Munkásmozgalmi Intézet (jelenleg Párttörténeti Intézet) Könyvtára, valamint a Népkönyvtári Központ (melynek megszűnésével ez a jog a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályára szállt át). A fennmaradó oly példányokkal, melyeket a válogató könyvtárak nem igényeltek, az Országos Könyvtári Központ (megszűntével az Országos Széchényi Könyvtár nemzetközi kapcsolatok osztálya) rendelkezik nemzetközi csere kielégítésére.

A négy példányban beszolgáltatni rendelt műfajok szétosztása - miután a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára a negyedik példányról lemondott és az Országos Széchényi Könyvtár igényét a grafikai plakátok kivételével egy példányra korlátozta - a következőképpen alakult: az első példányt az Országos Széchényi Könyvtár, a másodikat a debreceni Egyetemi Könyvtár, a harmadik példánynak a fővárosban előállított darabjait a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a vidékieket az illetékes megyei könyvtárak kapják (helytörténeti gyűjtés céljára). A negyedik példány politikai természetű részét az Országgyűlési Könyvtár, színházi vonatkozású részét az Országos Széchényi Könyvtár színháztörténeti osztálya kapja meg. A grafikai plakátokból az Országos Széchényi Könyvtár felkérésére a nyomdák öt példányt szolgáltatnak be. A beszolgáltatás és szétosztás teljes adminisztrációját az Országos Széchényi Könyvtár kötelezpéldány-osztálya látja el. A rendelkezések megszegése 5000 forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő kihágásnak minősül. A reklamáció ellenére be nem szolgáltatott példányokat az Országos Széchényi Könyvtár beszolgáltatásra kötelezett nyomda terhére beszerezni köteles.

Az új rendelkezés - hasonlóan az 1919. évi tanácsköztársasági rendelethez - nem csupán jogi, hanem széleskörű művelődéspolitikai szempontok figyelembevételével rendezte a magyar kötelezpéldány-ügyet. Tekintettel volt a magyar művelődési javak biztonságára, amikor a debreceni Egyetemi Könyvtárat a biztonsági példány, az Országos Széchényi Könyvtárat a muzeális példány őrzésére kötelezte. Reális alapra helyezkedett a válogatási jog bevezetésével: figyelembe vette mind az érdekelt könyvtárak általában súlyos férőhelyproblémáját, mind

pedig a tudományos differenciálódásával a nyomdatermékek számának hatalmas növekedésével kapcsolatosan lassan, de megállíthatatlanul kialakuló gyűjtőköri elvet is. A válogató joggal rendelkező könyvtárak terén az eddig elhanyagolt könyvtári szakterületek érdekeit ezen a téren is fokozott mértékben vette figyelembe. Nem lebecsülendő az a tényező sem, hogy a szervezés adminisztratív feladatai csupán egy könyvtárat terhelnek.

A sajtótermékek beszolgáltatási kötelezettsége általában a nyomtatót terheli. A rendelet nem tartja a szocialista jogrendszerrel összeegyeztethetőnek, hogy a nyomda mulasztásáért a kiadót tegye felelőssé s ezért elejtette az egyetemes felelősség elvét. A kiadó eszerint csupán akkor felelős a beszolgáltatás elmulasztásáért, ha a nyomdatermék vagy annak egy része külföldön készült, valamint, ha a nyomdatermék egészének előállítása több hazai nyomda vagy egyéb üzem között oszlik meg. Az egyetemes felelősség elvének elejtését az a gyakorlati szempont is indokoltá tette, hogy a sajtótermékek nem a könyvkiadók, hanem az Állami Könyvterjesztő Vállalat raktáraiba kerül.

A magyar könyvtárügy fokozatos fejlődése, a hálózati elv egyre erősebb érvényesülése hamarosan szükségessé tette az 1951-ben hozott intézkedések finomítását, bizonyos mértékű kiterjesztését. Ezek a jogszabályok tudományos célú kötelezpéldány-szolgáltatás terén a lényegét illetően nem jelentettek változást, csupán kiterjesztették a válogatási joggal rendelkező könyvtárak körét, illetve ennek megfelelően felemelték a szolgáltatandó példányszámot. A népművelésügyi miniszter 1955-ben válogatási jogot biztosított a gyűjtőköri szempontból illetékes anyagban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának; ugyanezt tette s Kiadói Főigazgatóság 1955 évi utasítása a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára vonatkozásában. A példányszámok felemelése felől a Kiadói Főigazgatóság 1956-ban intézkedett, amikor - az országos könyvtári hálózat bővülésére hivatkozva - a kötelezpéldányok számát tizenkettőről tizenhatra emelte fel. Az intézkedés eredményeként az Országos Széchényi Könyvtár biztosítani tudta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Pedagógiai Könyvtár válogatási lehetőségét is.

Ez 1955. évi népművelési miniszteri utasítás új útra tért akkor, amikor közös jogszabályban intézkedett a tudományos célú köteles, illetve a sajtó- és tiszteletpéldányok ügyében. Vitatható, hogy helyes-e ennek a két, illetve három fogalomnak egy jogszabályban való érintése akkor, amikor éppen a magyar fejlődés során inkább oly fejlődésnek lehettünk tanúi, melynek során a tudományos példány elkülönült az egyéb jellegű példányoktól. Kétségtelen, hogy az a gyakorlat megtöri azt az évszázados, egyenes kodifikációs vonalat, mely a két külön jellegű példányt élesen különválasztotta egymástól. Nem vitathatóan helytelen azonban a később tárgyalandó 1960. évi kötelezpéldány-jogszabály azon intézkedése, mely szerint igazgatási célú kötelezpéldány illeti meg az arra valóban illetékeseken (Belügyminisztérium, a Kormány Tájékoztatási Hivatala, Kiadói Főigazgatóság) kívül igazgatási funkciót egyáltalán nem gyakorló intézményeket (Magyar Írók Szövetsége, Irodalmi Alap) is. Nem vitás, hogy bizonyos mértékben az utóbbi két szerv is indokoltan jut kötelezpéldányhoz, azonban nem vitás az sem, hogy ezek a példányok nem igazgatási célú példányok.

A hazai kötelezpéldány-ügy egészséges kibontakozásának kétségtelen jele, hogy a felszabadulás óta egymást követik a vonatkozó jogszabályok. Nyoma sincs már annak a helyzetnek, amikor évtizedeknek kellett eltelnie ahhoz, hogy a fejlődés során módosításra, kiegészítésre szoruló jogszabályozás terén változás álljon be. Pár esztendővel az 1955-1956 évi szabályozás után, 1960-ban újabb részletes és összefoglaló jogszabály jelent meg. Ennek előzményeként megemlítenéd, hogy 1959-ben a kormány új sajtójogi rendeletet adott ki azzal az indokolással, hogy a „vonatkozó jogszabályok jelentős része még a felszabadulás előtt keletkezett és a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok között nem alkalmazható”. Ez a rendelet többek között felhatalmazta a művelődésügyi minisztert, hogy a kötelezpéldány-ügyet is újra

rendezze. E felhatalmazás alapján 1960. május 25-én jelent meg az új kötelespéldány-jogszabály, mely napjainkig érvényesen szabályozza a kérdést. A rendelet - az 1955. évi rendelkezések szellemében - együtt intézkedett a tudományos és egyéb célú kötelespéldányok ügyében. A szolgáltatásra kötelezett művek körét lényegileg nem változtatta meg; a szolgáltatásra kötelezett példányszám alsó határa szintén 25 maradt. Hasonlóan változatlan maradt a beszolgáltatási időpont is: a lényeges műveket illetően a megjelenést követő 48 óra. Az 1951 óta megjelent kiegészítő rendelkezéseknek megfelelően módosult a kötelespéldányok szétosztási rendje. A periodikumok, könyvek, füzetek, térképek és zeneművek 16 példányos anyagából az Országos Széchényi Könyvtárat 2, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem és a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárait 1-1 példány illeti meg. A további példányokból gyűjtőkori illetékesség alapján válogathatnak az Országos Műszaki Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára, az Országgyűlési Könyvtár, a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya, a Párttörténeti Intézet Könyvtára, az Országos Mezőgazdasági könyvtár, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára és az Országos Pedagógiai Könyvtár. A fennmaradó példányokkal az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezik és azokat elsősorban nemzetközi csere céljaira használhatja fel. A szankciókat illetően a felhatalmazást adó 1959-es kormányrendelet intézkedett akkor, amikor a kötelespéldány-szolgáltatás elmulasztását szabálysértésnek minősítette és 3000 forintig terjedhető pénzbüntetést írt elő (szemben az 1951-es jogszabállyal, mely kihágásként minősített 5000 forintos pénzbüntetési felső határral). A minősítés enyhítését a kötelespéldány-szolgáltatás terén észlelhető általános fegyelmezettség és szabálytartás indokolta.

Tárgykorunkön kívül esik s ezért a továbbiakban nem szólunk az egyéb, nem tudományos célú ingyenes példányok fent már érintett kérdése felől. Csupán megjegyezni kívánjuk, hogy a jogszabályok vonatkozó szakaszai meglehetősen súlyos terhet rónak a nyomdákra és kiadókra, illetve mindazon intézményekre, melyek kiadványmunkával is foglalkoznak. A jogszabálynak 1964-ben módosított szakasza értelmében a szépirodalmi, ismeretterjesztő, illetve tudományos művekből különböző célra szolgáltatandó ingyenes kötelespéldány-száma a 137-et, illetve a 106-ot nem haladhatja meg. Ha figyelembe vesszük, hogy a tudományos és igazgatási célú példányok együttes száma a 25-öt nem haladja meg s a fennmaradó többi példány tiszteletpéldányként kezeltetik, világosan kitűnik, hogy a helyzet meglehetősen fonák. Fonák volta különösen a kis példányszámban megjelenő tudományos művek esetében látszik világosan.

Az 1960-as jogszabály egyik lényegbevágó intézkedése a helytörténeti gyűjtemények kötelespéldánnyal való ellátásának biztosítása. Az 5.§ szerint a vidéki nyomdák valamennyi sajtótermékből az Országos Széchényi Könyvtárnak járó példányok terhére egy példányt közvetlenül a megyei könyvtárnak, a Dunántúl, illetve a Délalföld területén nyomtatott kiadványokból egy példányt a Pécsi Egyetemi Könyvtárnak, illetve a szegedi József Attila Tudományegyetem Könyvtárának küldenek meg. Ezzel megoldást nyert a helytörténeti vonatkozású magyar nyomtatványanyag megfelelő helyre juttatásának régen húzódó kérdése is. Ezt a rendelkezést egészíti ki az a kialakult gyakorlat, mely szerint a Budapesten megjelent, könyvárusi forgalomba nem kerülő metszet- és aprónyomtatvány-anyagból a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár - a többi könyvtárak válogatása után - saját maga, illetve a megyei könyvtárak részére válogathat.

A művelődésügyi miniszter által kiadott jogszabály végrehajtási utasításaként jelent meg - azzal egyidejűleg - a Kiadói Főigazgatóság határozata, mely műfajok szerint részletesen megszabta a szolgáltatandó példányszámot. Eszerint 16 példány szolgáltatandó - bizonyos kivételekkel - a periodikumokból, könyvekből, füzetekből. A kivételeket illetően: 12 példány

szolgáltatandó pl., az általános és középiskolai tankönyvekből, különlenyomatokból, jegyzet-
tekből, szabványokból, szabadalmi leírásokból, térképekből, zeneművekből. (Ha viszont ezek
könyvtári vonatkozásúak, akkor 16 példány szolgáltatandó.) - Hét példány jár a műszaki leírá-
sokból, prospektusokból, újítási tervekből stb. Öt példány szolgáltatandó a grafikai plaká-
tokból. Négy példány jár a képekből, metszetekből és aprónyomtatványokból. A metszetekből
és képekből egy-egy példány elhelyezésére az Országos Széchényi Könyvtár, a debreceni és a
budapesti Egyetemi Könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kötelezettek. Az
aprónyomtatványokból az Országos Széchényi Könyvtár két példányt tart meg, egyet a
debreceni Egyetemi Könyvtár, egyet pedig vagylagosan az Országgyűlési Könyvtár, illetve a
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

A jogszabály a továbbiakban az egyéb célú ingyenes példányok (igazgatási és tisztelet-
példányok) szolgáltatási rendje, illetve a kiadói un. vastartalék felől intézkedik. Megemlítendő
még az utánnnyomásokkal kapcsolatos intézkedés, mely szerint egy éven belül öt
kötelesspéldány illeti meg az Országos Széchényi Könyvtárat, egy éven túli utánnnyomás esetén
viszont az utánnnyomás új kiadványként kezelendő.

Az Országos Széchényi Könyvtár nem csupán lebonyolítja a kötelesspéldányok szétosztását,
hanem állandóan figyelemmel kíséri a kötelesspéldány-szolgáltatás fejleményeit. Mindent
megtesz a beszolgáltatás meggyorsítása és ellenőrzése érdekében. Még az 1960-as szabály
megjelenése előtt pl. azokból a műfajokból, melyeket a válogató könyvtárak nem rendszeresen
igényeltek, kevesebb példány beszolgáltatásával is megelégedett. Erre az igen gyakorlati,
öntevékeny állásfoglalásra építették fel azután az 1960-as végrehajtási utasítás azon
szakaszait, melyek a példányszámokat műfajonként megszabták. Az Országos Széchényi
Könyvtárnak ez a gyakorlata ma is él: az ügykezelés egyszerűsítése érdekében a nem
főhivatású (üzemi, intézményi stb.) sokszorosítóktól csupán havonta kéri be a kötelesspéldány-
anyagot.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1961 óta a nyilvánosságot is rendszeresen tájékoztatja a
kötelesspéldány-szolgáltatás eredményeiről. Ekkor jelent meg első ízben „A magyarországi
könyvkiadók, nyomdák és sokszorosítók jegyzéke és kötelesspéldány-szolgáltatásuk” c. perio-
dikus kiadványa az 1959 év adataival. Az 1964-ben megjelent és az 1962 év adatait feldolgozó
kiadvány adatai szerint 1962-ben a 165 magyarországi nyomda- és 28 kiadóvállalat 22.208
kiadványa 62.136.513 példányban jelent meg. Ehhez járult 131 külföldön készült kiadvány
közel 2 millió és 368 bér munkában készült kiadvány több mint 2 millió példányszámban.
Ezekből az Országos Széchényi Könyvtár kötelesspéldány-célra összesen 865.899 (1959-ben
708.646) darabot vett át. Ebből könyv, füzet, jegyzet és különnyomat 186.772, periodikum
407.638 darab. A könyvjellegű kiadványokból a könyvtár nemzetközi csereosztálya 16.483
darabot kapott, az Országos Széchényi Könyvtár további szétosztásra pedig 22.738 darabot. A
kiadóknak visszajuttattak 6993 darabot, selejtezésre került 7420 darab.

Ezek a számok kitűnően mutatják nem csupán a magyar könyv és folyóiratkiadás jelentős,
emelkedő volumenét, hanem a kötelesspéldány-szolgáltatásnak a magyar könyvtári állomány
gyarapodásában, a magyar művelődéspolitikában játszott komoly szerepét is. Hogy a magyar
könyvkiadás milyen mértékben ismerte fel a kötelesspéldány-szolgáltatás művelődéspolitikai
jelentőségét: az Országos Széchényi Könyvtárnak a kötelesspéldány-reklamációval kapcsolatos
adatai mutatják. 1963-ban pl. (amikor a megjelenési példányszám az elmúlt évihez képest
emelkedett) csupán 277 könyv és kb. 50-60 periodikum-szám esetében került sor reklamációs
eljárásra. Ezen a téren a nehézségek elsősorban olyan esetekben merülnek fel, ahol több
nyomda állítja elő a kiadványt s a kiadó nem tesz eleget kötelezettségének.

Az Országos Széchényi Könyvtár kötelesspéldány-szolgáltatásának jó szervezettsége az eredmények egyik fontos biztosítója. Az 1950-es intézkedések óta két ízben, 1961-ben és 1963-ban jelentette meg a könyvtár „Tájékoztató a kötelesspéldány-szolgáltatásról” c. kiadványát, mely részletesen ismerteti a gyakorlati tennivalókat. Bevezetése végén hangsúlyozza: „jó ügyet támogatnak a nyomdák és a kiadók, ha beszolgáltatási és adatszolgáltatási kötelezettségeiknek pontosan eleget tesznek”.

A művelődéspolitikai szempontból felmérhetetlen jelentőségű eredmények másik biztosítója új társadalmi rendünk, mely egészében szemléli a művelődés, a könyvkiadás és a könyvtárügy vonatkozásait. Közel két évszázad telt el az első magyar kötelesspéldány-jogszabály megjelenése óta. A rendszer azóta gyökeres elvi és gyakorlati átalakuláson ment át. A múltban, egészen a felszabadulásig az illetékes állami szervek (teljesen függetlenül attól, hogy milyen társadalmi rend szolgáltatában álltak), ha nem is zárkóztak el az ilyen irányú művelődéspolitikai igények kielégítése elől, nem tettek, az adott társadalmi rendben nem is tehettek sokat a jogszabályok végrehajtása érdekében. Sem a feudális, sem a kapitalista társadalmi rend nem tette lehetővé a magánjogi érdekeltségek áttörését, még művelődéspolitikai célok érdekében sem. Ez természetes, hiszen az elmúlt korok nagyobb érdeklődést tanúsítottak a politikai jellegű problémák, mint a művelődésügy kérdései iránt. Ugyanakkor a régebbi kötelesspéldány-intézkedések semmilyen kapcsolatban nem álltak a szerzői jogvédelmi problémakörrel. A nemzeti könyvtárban való elhelyezés nem biztosította egyúttal a copyright-jogot is. Így senkinek sem állt érdekében a kötelesspéldányok rendszeres beszolgáltatása. Mai társadalmunkban a szerzői jogot más, hatékonyabb intézkedések biztosítják s könyvkiadásunk üzleti szempontjai sem állnak ellentétben a kötelesspéldány-szolgáltatással. Ennek ellenére azonban a két problémakör (copyright és kötelesspéldány) kapcsolatának kérdése az elkövetkező magyar jogszabályalkotás egyik új területe lehetne.

Természetes, hogy mint mindig, még most is vannak rendezésre váró problémák. A könyvtári gyűjtés szempontjából újszerű gyűjtési területek: a hanglemezek, hangszalagok és diafilmek kötelesspéldány-problémája csak részben oldódott meg azzal, hogy a Művelődésügyi Minisztérium a neki ebből az anyagból járó példányokból egyet ajándékként átad az Országos Széchényi Könyvtárnak. Rendezetlen még általában az állami érdekből bizalmasan kezelendő nyomtatványok kötelesspéldány-szolgáltatásának, az anyag rendszeres megőrzésének kérdése. Megoldásra vár még bizonyos szakkönyvtárak válogatási jogának biztosítása; ezen a téren elsősorban a műszaki felsőoktatás szempontjából elsőrendűen fontos budapesti Műszaki Egyetemi Központi Könyvtár ellátásának kérdését kell sorra venni.

A múlt - elsősorban a közelmúlt - eredményei reményt nyújtanak arra, hogy ezek a kérdések is megoldást nyerjenek. Rugalmas jogszabályalkotásunk erre tágas lehetőséget nyújt.

Fejlődésében, mozgásában tekintettük végig a magyar művelődéspolitikai egyik nem jelentéktelen kérdésének történetét. Úgy érezzük, hogy a magyar kötelesspéldány-ügy történetének feltárása nem kevés tanulsággal szolgált. Világosan láttuk, hogy hazánkban a kötelesspéldány-szolgáltatás ügy kezdettől fogva művelődéspolitikai kérdés, a magyar kötelesspéldány 1780 óta tudományos-könyvtári jellegű példány volt. Bár a cenzúra-példányból nőtt ki, ahhoz csupán kezdetben s csupán formailag kapcsolódott s lényegileg (a vidéki közgyűjteményi példányok rövidéletű rendszerétől, illetve a legújabb jogszabályalkotástól eltekintve) a hatósági (akár cenzurális, akár későbbi ügyészségi) példányokhoz semmilyen köze nem volt. A kötelesspéldányok szolgáltatásának rendje mindig szerves lecsapódása volt a megfelelő politikai és társadalmi rendszer művelődéspolitikai célkitűzéseinek. A jogszabályok gyakorlati megvalósítása viszont még inkább függött a fennálló társadalmi rend jogszemléletétől. S mindazok, akik az eltelt évszázadok alatt a kötelesspéldány-szolgáltatás ügyét szívükön viselték, a magyar művelődés őszinte hívei voltak.

FÜGGELEK

A magyar kötelespéldány-ügyre vonatkozó jogszabályok közül különösen azok, melyek az eredetre és a régebbi helyzetre vonatkoznak, nyomtatásban nem állanak rendelkezésre. Ezért, valamint azért is, mivel általában kevés a könyvtár- és könyvtártörténeti vonatkozású forrásközlés tudományos irodalmunkban, - szükségesnek tartottuk a legfontosabb vonatkozó rendelkezések (teljes vagy kivonatos) közlését a forrás eredeti nyelvén.

I. Az Egyetemi Könyvtár 1779. október 10-i szabályzatának II. fejezet 11.§-a.

Et quoniam nulla res magis ad promovendam meliorem literarum culturam idonea est, quam sincera, et ab omni partium, sectaeque studio remota historia literaria, in id etiam diligenter incumbunt Bibliothecarii, ut singulis annis scriptorum, sive in regno Hungariae, sive alibi typis expressorum suas in classes distributus index Typographiae Universitatis sumptibus excudatur, et cum Academiis, ac Gymnasiis regiis tempestive communicetur, quo vero illa, quae ex hujusmodi indice rite confecto expectari merito potest utilitas, re etiam ipsa consequatur, necesse erit censuram libris adspargere, brevem illam quidem humanitatisque eruditus viris debite memorem, sed tamen ejusmodi quae lectori in re literaria non prorsus inexercitato sufficiat, quo da libri argumento, ordine, usu, ac praestantia ipse iudicare posset.

II. A helytartótanács 1780. augusztus 10-én köteles-példányjogot biztosít az Egyetemi Könyvtárnak.

Siquidem quorumvis librorum in Hungaria Partibusque ei adnexis, typis excudendorum duo exemplaria hactenus Consilio huic Locumtenetiali Regio submitti solitum fuerit, requiretur autem ut talium unum exemplar semper etiam ad Bibliothecam Regiam Budensem repoantur; hinc Praeattactis Dominationibus Vestris hisce intiman dum esse duxit. Regium hoc Locumtenetiale Consilium, quatenus gremiales typographos suos eo inviare ac instruere noverint, quo dehinc singuli libri typis exeudendi tria semper-exemplaria horsum transmittant.

III. A magyar udvari kancellária 1802. december 28-án Széchényi Ferenc alapítólevelére hivatkozva kötelespéldány-jogot biztosít az Országos Széchényi Könyvtárnak

Cum in posterum vi Benignae dispositionis Regiae (ti. az alapítólevél királyi megerősítése!) unum exemplar librorum noviter edendorum etiam Bibliothecae per Comitem Francissum Szécsényi. (!) Regno donatae tradi dabese, huic pro Dominatione hisce intimandum habet Regium istud Locumtenetiale Consilium, ut quosvis typographo eo inviet, ut dehuc de benigno iussu Regio singulorum noviter edendorum ac per se typis producendorum librorum si res Hungarias (!) tractant, aut Hungarum auctorem habent, 4 or exemplaria exhibeant.

IV. A helytartótanács - Széchényi Ferenc panaszára 1804. február 28-án, megszabja a kötelespéldány-szolgáltatás elvi és gyakorlati rendjét.

Cum benigna illa ordinatio regia iam alias eo cum mandato publicata, ut ex omnibus illis operibus, quae typis recens eduntur, quatuor exemplaria, Consilio huic Regio Locumtenetiali submittantur, eum in finem, ut bina altissimo Loco repraesentari, duo alia Bibliothecae Regiae Universitatis Pestiensis, et SzécsénianoRegnicolari consignari possint, hactenus plene observata non sit, imo plerumque neglecta fuerit, ideo eadem nunc iterum, et quidem virtute

praesentium renovatur, ac ut ad plenam ubique nototiam perveniat, solemniter publicanda ordinatur, praecipiturque, ut ab iis, quos mandatum hoc concernit, in effectum deducatur, et qua te hactenus illi satisfactum non est, sine mora suppleatur; in futurum autem debite observetur. Quam in rem sequentia declarantur et praescribuntur: 1° Obligatio exhibendorum quatuor operis editi exemplarium incumbit typographo, seu iste suis, seu alienis sumptibus opus aliquod adat. Auctoris tantum est intendere et agere, ut typographus obligatione hac semet ipso facto exsolvat. 2° Nomine operis venit id omne, quod typis exprimitur, et in lucem publicam editur, seu sit magnum, seu parvum aut quantumcunque exiguum, quali demumcunque de argumento scriptum et idiomate vulgatum. 3° (hiba!!!) Definita quatuor operis editi exemplaria repraesentanda sunt Consilio Regio Locumtenentiali, quod Typographia Regiae Scientiarum Universitatis faciet immediate per suam Directionem, alii autem typographi nedio aui revisoris per Districtualem Studiorum Directorem. 4° Revisores librorum dum manuscriptum pro typo admissum subscidunt, una etiam obligationem sub N° 1° impositam expriment hoc, aut simili modo: Imprimatur sub obligatione repraesentandi quatuor operis editi exemplaria N.N., qui deinde diligenter invigilabunt et curabunt, ut typographi suam expleant obligationem; denique 5° Districtuales Superiores Studiorum Directores impressa operis exemplaria medio suorum penes Academias et Gymnasia revisorum a typographis sui districtus recipient, et Consilio Regio Locumtenentiali data opportunitate sine magnis sumptibus submittent.

V. Az Akadémiai Könyvtár kötelese példány-jogot kap

A/ Teleki József akadémiai elnök levele az Akadémiának 1836. december 15. Bécs.

Tekintetes Társaság! A Tekintetes Társaságnak abban előterjesztett óhaját, hogy ő Felségének kegyes királyunknak az országosan összevált rendekhez a f.é. április 20-dikán bocsájtott kegyes válasza következtében, minden magyar országon nyomtatásban kijövő munkából egy példány a Tekintetes Társaság könyvtára számára valósággal beküldetessék, ö csász. kir. főherczegsége, kegyes pártfogónk elejébe terjesztvén, ennek azon választ vettem, hogy ezen legfelsőbb rendelés teljesedésbe menetele eránt a szükséges intézetek a Nagyméltóságu Helytartótanács utján már valóban megtétettek.

B/ A helytartótanács 1837. január 1-én kelt 2882/1836. sz. rendelete

Suam Majestatem Sacratissimam ope Benignae Resolutionis Regiae ad Status et Ordines Regni diaetaliter congregatos sub dato 20 (hiba!!!) aprilis anni posterioris editae clementer decernere dignatam esse, ut ex omnibus operibus in Hungaria impressis unum exemplar Eruditae Societati Hungaricae obtingat; - pro eo vero ut realis hac in parte effectus procuretur, tam gremiali Censurae et Librorum Revisoratus Officium, quam et cunctos Superiores Studiorum Directores abhinc jam in viatos baberi: ut ad mentem altissimae hujus dispositionis Regiae a modo imposterum cum submitten dis neo-impressorum in Districtu suo operum exemplaribus pro pate etiam antelatae Eruditae Societatis Hungaricae unum exemplar exhibeant, Praeattactae Dominationis Vestrae hisee pre congruo notitiae statu perscribitur.

VI. 1848.XVIII.tc. Sajtótörvény

4.§ Ugy a nyomtatványokból, mint az ábrázolatokból két /2/ példány a helybeli hatóságnak átadandó, egyik a hatóságé, másik bekötve a nemzeti muzeumé lesz.

Végrehajtási utasítása megjelent a „Közlöny” 1849. június 22-i (138.) számában (Szövegét közli: MKSz 1902. 204-205.1.)

„Az 1848:18.t.cz. 40.§-a által elrendeltetett: hogy minden nyomtatványokból, és ábrázolatokból egy példány a Nemzeti Múzeum számára az illető nyomdatulajdonosok által a hatósági elnök útján kiszolgáltassék.

Miután azonban e törvénynek teljesítése elannyira elmulasztatott, hogy múlt évről egy pár vidéki kisebb nyomdának küldeményein s egy két folyóiratnak rendesen küldött számain kívül, a hazában megjelent nyomtatványokból és ábrázolatokból a múzeumhoz semmi sem érkezett.

Miután a múzeum igazgatójának újabban tett jelentése szerint a jelen évben és a kath. iskolai lapon kívül sem könyv, sem hirlap nem küldetett, s még folyvást nem küldetik a nemzet emez intézetéhez, ezennel rendelem a mint következők:

1. A nyomdatulajdonosok a múzeum részére járó küldeményeket ezentul nem a hatósági elnökhöz, hanem kellőleg borítékolva, közvetlenül a magyar nemzeti múzeumnak czimezve, önmagok fogják, Budapestről egyenesen, vidékről pedig póstán elküldeni, minek következtében a pénzügyi minisztérium megkerestetett, hogy a vidéki nyomdatulajdonosok ilyen küldeményeinek felvétele iránt minden póstavatalnál rendelést tegyen.

2. A magyar álladalom határaiban lévő nyomdák tulajdonosai ezen rendeletnek a hivatalos lapban közzétételétől számítva Budapestről 12, vidékről 40 nap alatt mindazon nyomtatványokat és ábrázolatokat, melyek m. 1848. évben, valamint azokat is, melyek jelen évben ez ideig sajtóikon megjelentek, a mennyiben még be nem küldötték volna, elmulasztthatatlanul megküldjék.

3. A kitett határidő elteltével azon nyomtatványok és ábrázolatok, melyeknek beküldése elmulasztatott, az illető nyomdatulajdonosok költségére fognak megszereztetni.

4. Jövőre nézve a budapesti nyomdatulajdonosoktól a nyomtatvány vagy ábrázolat megjelelésétől fogva 6 nap alatt, vidékekről pedig 30 nap alatt váratik az illető példány beküldése, a határidő után a nyomtatvány vagy ábrázolat megszerzését a mulasztó nyomdatulajdonos költségére fogom eszközölni.

5. A hol nyomtatvány, vagy ábrázolat többféle papíron adatik ki, a múzeum illetősége a legszebb kiadásból küldessék.

6. A nyomtatványok a felhivott törvény rendelete szerint a múzeumot bekötve illetvén, ennek megtartására a nyomdatulajdonosok ezennel akkép köteleztetnek, miszerint a kötéseknel magtartandó csin egyszersmind hazafiui készségüket is bizonyítsa, és a több kötetekben megjelenő munkáknál a kellő egyformaságot megtartsák: ha azonban az ily munkák kötetei nem egyszerre bocsáttatnak ki, az egyenként érkező kötetek füzve küldessenek.

7. A hirlapok, mint Pesten, mint a vidékekről azon szerint, és azon a napon küldessenek a magyar nemzeti múzeumnak czimezve, mint más olvasóknak és előfizetőknek szétküldöztetnek; ennek elmaradása esetén a 3. pontban kitett határidő után a mulasztó nyomdatulajdonosnak költségére fog a meg nem érkező hirlap megrendeltetni.

8. A mulasztások eseteiben a nyomdatulajdonosoktól nem csupán a nyomtatvány vagy ábrázolat ára, hanem az ide járó költségek is felhajtani fognak.

Ezen rendeletnek azonnal, a mint a hivatalos lapból olvasandják pontos megtartására a hatósági elnökök a hatóságuk kebelében lévő nyomdák tulajdonosait szigoruan kötelezzék.

Kelt Budapesten, jun. 19. 1849.

Vallás- és közoktatásügyi minister Horváth Mihály.”

VII. Az Egyetemi Könyvtár 1853. január 3-án újból elnyeri a kötelespéldány-jogot

Laut Erlasses des kaiserlich-königlichen Unterrichts-Ministeriums vom 2ten December 1852. Zl. 11.425/1724 sind die früheren Vorschriften wegen Ableferung von Pflichtexemplarien an öffentliche Bibliotheken im Jahre 1848. keineswegs aufgehoben worden, jedoch damals und in den folgenden Jahren theilweise unbesctet geblieben. Insoferne dadurch die bezugsberichtigten Bibliotheken benachtheiligt, werden, gebührt ihnen dafür der volle Ersatz. Die Bibliothekare sind verpflichtet, die Interessen der ihrer Obsorge anvertrauten Sammlungen wahrzunehmen, und somit auch wegen der bezeichneten Eingänge Reklamationen zu machen. In dem man hievon Euer Wohlgeberen zur Verstandigung des Universitäts- Bibliotheks-Vorstehers in die Kenntniss setzt, werden zugleich die im Wege der einzelnen Districts-Regierungen eingesammelten Verzeichnisse der im Jahre 1852, bis zur Einführung des neuen Pressgesetzes in Ungarn erschienen Druckwerke zum Behufe der beliebigen Controllirung mit dem Beisatze zugemittelt, dass die kaiserlich- königliche Statthalterey zu diesem Zwecke jede gebührende Unterstützung angedeihen lassen wird.

*VIII. Az Akadémiai Könyvtár részleges kötelespéldány jogának biztosítása
a kiegyezés után 1868. június 15.*

A folyó évi február hó 24-én 158.szám alatt kelt felterjesztése folytán, van szerencsém tudatni a magyar tudományos akadémia elnökségével, hogy az 1840.VI.t.c. 11.§-ának érvényessége felől az igazság és belügyi minister urak egyetértő nyilatkozata alapján az illető hatóságok útján felszólítottam a magyar és erdélyországi nyomdászokat, hogy a náluk megjelent és megjelenendő irodalmi munkák egy példányát s magyar tudományos akadémiaának is pontosan küldjék meg. B. Eötvös József.

*IX. 1897:XXXV.tc. a m. kir. központi statisztikai hivatalról
(Szentelést nyert 1897. aug. 27-én)*

1.§ A m. kir. központi statisztikai hivatal feladata: a magyar korona országai közállapotának és évről-évre változó közérdekű viszonyainak nyilvántartása s ezen célra minél teljesebb és megbízhatóbb adatok gyűjtése, az adatok megvizsgálása, összeállítása, feldolgozása...

4.§ A központi statisztikai hivatal a jelen törvény 1.§-ában körülírt feladatának előmozdítására nyilvános könyvtárt és térképgyűjteményt tart fenn.

E végből a nyomtatók, illetőleg kiadók a nyomdatermékekből statisztikai célokra egy példányt a m. kir. központi statisztikai hivatalnak ingyen beszolgáltatni tartoznak.

A beszolgáltatási kötelezettség a következő nyomtatványokra terjed ki:

1. gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott mindennemű írói műre, kivéve a tisztán szépirodalmiakat; 2. minden időszakos folyóíratra, kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmúakat s a hetenként vagy egy hétnél rövidebb időközökben megjelenő hirlapokat; iskolai értesítőkre, mindennemű évi jelentésekre, statisztikai kimutatásokra, cím- és névtárakra, továbbá föld- és térképekre. A beszolgáltatás módozataira, valamint a beszolgáltató felelősségére nézve a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beküldése tekintetében fennálló törvényes szabályok irányadók, melyeknek értelmében a kereskedelemügyi minister rendeletileg intézkedik.

Horvát-Szlavonországokban a nyomdatermékek köteles példányainak a központi statisztika céljaira való beszolgáltatása iránt a bán fog megfelelően gondoskodni.

X. 1897:XVI.tc. a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelespéldányainak beszoigáltatásáról (Szentestve 1897. nov. 21. Kihirdetve 1897. nov. 25.)

1.§ A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás után készült nyomdatermékekből a nyomtató tudományos célokra két példányt tartozik ingyen beszoigáltatni, és pedig 1. egy példányt a M. Nemzeti Muzeumnak; 2. egy példányt a M. Tud. Akadémiának.

Horvát-Szlavonországokban vagy a külföldön nyomtatott, de a jelen törvény hatálya alatt álló országrészekben kiadott nyomdatermékek köteles példányait a kiadó tartozik beszoigáltatni.

2.§ A Magyar Nemzeti Muzeumot megillető példány beszoigáltatásának kötelezettsége kiterjed a gépi sokszorosítás útján készült minden nyomdatermékre; tehát nemcsak az elárusítási forgalomra, vagy általában terjesztésre szánt, szorosabb értelemben vett írói művekre, hanem a kéziratképen nyomtatottakra is, valamint az időszakai sajtó s a ponyvairóadalom termékeire; statisztikai kimutatásokra, iskolai értesítőkre, név- naptárakra; továbbá a gépi sokszorosítás minden ágában előállított föld- és térképekre, hangjegyekre, képes ábrázolásokra stb.; ez utóbbiak akár önállóan szöveggel, vagy szöveg nélkül, akár mint valamely nyomtatvány kiegészítő részei kerülnek forgalomba.

3.§ A Magyar Nemzeti Muzeumnak be nem szolgálatandók:

1. az érték- és hitelpapírok és értékjegyek;
2. hivatali ügykezelésre szánt hivatali nyomtatványok, a mindennemű üzleti nyomtatványok;
3. a vonalzott űrlapok és könyvek, címkék (etiquettek és vignetták);
4. családi értesítések, levélpapírok, látogató- és köszöntőjegyek, meghívók, szavazólapok és kizárólag magánhasználatra készült egyéb alkalmi nyomtatványok;
5. könyomás és egyéb gépi többszörösítés útján másolt kéziratok;
6. fényképek, ha azok tisztán vegyi uton készültek,

A 2-6. alatt felsorolt nyomdatermékek beszoigáltatása azonban kötelezővé válik, ha valamely beszoigáltatandó más nyomdatermék kiegészítő részeit vagy mellékleteit képezik.

A jelen szakasz 2., 4. és 5. pontjai alól kivételt képeznek és a 2.§ értelmében beszoigálatandók: a hivatali, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társulatok évi jelentései; továbbá a falragaszok, színlapok, műsorok és gyászjelentések; végül a tudományos célból készített facsimilék, tankönyveket helyettesítő könyomatos tanári előadások és a könyomatos hírlapok.

4.§ A M. Tud. Akadémiának, a nyomdatermék kimutatással egyidejűleg csak a következő nyomtatványok szolgálatandók be:

1. gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban ki-adott mindennemű írói mű;
2. a ponyvairóadalomból az egy-leveles nyomtatványok is;
3. minden időszakai folyóirat, kivéve az egy hétnél rövidebb időközökben megjelenő hírlapokat;
4. iskolai értesítők, évi jelentések, statisztikai kimutatások, név- és naptárak, föld- és térképek.

5.§ A napilapok havonként összegyűjtve, egyéb időszakai nyomdatermékek, valamint a füzetes kiadványok és minden más nyomdatermék köteles példányai pedig naptári évnegyedenként összegyűjtve, a forgalomba hozatalt követő hónap, illetőleg negyedév első két hete alatt, közvetlenül szolgálatandók be az 1.§-ban 1-2. alatt megjelölt rendeltetési helyekre.

6.§ A beszolgáltatásra kötelezettnek a beszolgáltatott köteles példányokhoz két azonos nyomdatermék-kimutatást kell csatolnia.

7.§ A köteles példányokat a magyar kir. államnyomda is rendeltetési helyökre beszolgáltatni tartozik, kivéve azokat a nyomdatermékeket, melyeknek határidőhöz kötött, vagy feltétlen titokban tartását fontos állami érdekből az illetékes felettes hatóság esetről esetre elrendeli.

Más nyomdákban készült egyes nyomdatermékek beszolgáltatása alól, az érdekelt fél indokolt kérelmére, a vallás- és közoktatásügyi minister adhat időhöz kötött, vagy végleges felmentést.

8.§ A beszolgáltatott köteles példánynak teljesnek és hibátlanoknak kell lennie.

Ha egy kiadáshoz tartozó példányok között a tartalomban eltérés forog fenn, a köteles példány minden változatból beszolgáltatandó.

Egy kiadáshoz tartozó, de különböző papiroson nyomtatott példányok közül a jobb minőségű papiroson nyomtatott példány szolgáltatandó be, - kivéve ha a jobb minőségű papiroson nyomtatott díszpéldányok száma a huszonötöt meg nem haladja.

Új kiadásokból, még ha változatlanok is (stereoty-nyomás), valamint külön lenyomatokból és kivonatokból újabb köteles példányok szolgáltatandók be.

9.§ (Több nyomda előállításában megjelenő nyomdatermék esetében a beszolgáltatásra a kiadó köteles.)

10.§ (A kötelespéldányok postai küldése díjmentes.)

11.§ (A késve érkezett, hibás példányok pótlását az érdeelt két könyvtár...) ... a beszolgáltatásra megszabott határidő leteltétől számítva három éven belül a mulasztással terhelt féltől postán ajánlva küldött felszólítás útján megkövetelheti...

12.§ Kihágást követ el és 100 forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő:

1. a ki a 11.§-ban megszabott felszólításra, az abban kitűzött záros határidő alatt, a köteles példányt be nem szolgáltatja illetőleg a jelen törvényben megkövetelt kellékeknek meg nem felelő köteles példányt kifogástalannal nem pótolja.

2. a ki a köteles példányokkal együtt küldendő kimutatásokra nézve a jelen törvény rendelkezéseit megszegi.

A jelen § 1. pontjában körülírt kihágás elkövetőjét a be nem küldött, vagy nem pótolta példány vételárában is el kell marasztalni az átvételre jogosult Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg M. Tudományos Akadémia javára.

13.§ (Kihágási ügyekben a kir. járásbíróság illetékes.)

14.§ A befolyt pénzbüntetés annak a könyvtárnak a gyarapítására fordítandó, melynek érdekében az eljárás folyamatba tétetett.

15.§ A nyomdatermékek ama köteles példányai, melyek a fennálló törvények és szabályok szerint a sajtóügyi közvadásznak adatnak be - amennyiben azokra nézve további nyilvántartás, vagy hivatali használat szüksége már nem forog fenn, - a Magyarországon létező vagy létesítendő oly nyilvános múzeumok és könyvtárak gyarapítására fordítandók, melyeket e célból a vallás- és közoktatásügyi minister megjelölt.

16.§ (A tárgyra vonatkozó korábbi jogszabályok, az 1897:XXXV.tc. kivételével, hatályukat veszítik.)

17.§ A jelen törvény hatálya a magyar állam egész területére kiterjed, Horvát- és Szlavonorságok kivételével.

18.§ Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi ministerek bízhatnak meg.

XI. 1914:XIV.tc. a sajtóról

7.§ Minden sajtóterméket, az 5.§ második bekezdésében felsoroltak kivételével (választásokkal kapcsolatos nyomtatványok) a nyomda vagy a könyomdavidálat tulajdonosa köteles egy példányban a nyomda- vagy a könyomda helye szerint illetékes kir. ügyészségnek a terjesztés megkezdésével egyidejűleg megküldeni. A központi statisztikai hivatal, továbbá a Magyar Nemzeti Muzeumot és a Magyar Tudományos Akadémiát illető köteles példányokra az 1897:XXXV.tc. 4., 13. és 16.§-ai, valamint az 1897:XLI. tc. irányadók.

A kir. ügyészség vezetője a hozzá beküldött sajtótermékeket az 1897:XLI. tc. 15.§-a értelmében az ott említett könyvtárnak szolgáltatja ki.

27.§ Kihágást követ el és kétszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a nyomda- vagy könyomdatulajdonos, aki a köteles példányt az illetékes királyi ügyészségnek a 7.§ értelmében be nem küldi.

A központi statisztikai hivatal, valamint a Magyar Nemzeti Muzeumot és a Magyar Tudományos Akadémiát illető köteles példányok beszoolgáltatásának elmulasztása az 1897:XXXV.tc. 4.§-ának utolsóelőtti bekezdése, valamint az 1897:XLI.tc. 12., 13. és 14.§-a alá esik.

Szentesítés: 1914.március 24.)

Végrehajtási utasítása: 2.500/1914.M. E. sz. r. - Rendeletek tára 1914. 434.

XII. A Közoktatásügyi Népbiztosság 60. K .N. sz.rendelete

A nyomdai termékek könyvtári megőrzése, bibliográfiai és statisztikai feldolgozása és a könyvtári szükséglet biztosítása

1.§ A Közoktatásügyi Népbiztosság a nyomdai termékek könyvtári megőrzése, bibliográfiai és statisztikai feldolgozása céljából újból megállapítja a nyomdai termékek kötelező beszoolgáltatására vonatkozó szabályokat.

2.§ Beszoolgáltatási kötelezettség alá esik egyezően az eddigi állapottal minden, Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermék. Beszoolgáltatási kötelezettség alá esnek tehát egyebek között a gépi sokszorosítás útján készült föld- és térképek, hangjegyek, képes ábrázolások, műlapok, alkalmi nyomtatványok, falragaszok, szinlapok, műsorok, facsimilék stb.

3. § E rendelet életbeléptetésétől kezdve a 2.§-ban felsorolt minden nyomdai terméket négy példányban be kell szolgáltatni a Magyar Nemzeti Muzeum Széchenyi Könyvtárába. A vakok részére készült könyvekből csak egy példányt kell beszoolgáltatni. A beszoolgáltatás havonta történik.

4.§ A beszoolgáltatást a nyomda termelési biztosa jegyzék kíséretében teljesíti. A jegyzék pontosságáért és teljességéért a termelési biztos az üzemi tanács tagjaival együttesen felel. A beszoolgáltatás ismételt elmulasztása bűncselekmény, amely felett a forradalmi törvényszék határoz.

5.§ A Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtára a beérkezett nyomdatermékek jegyzékét a nyomdatermékek átvétele után átadja az ... Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézetnek.

6.§ A beszolgáltatás ellenőrzése céljából a Szellemi Termékek Tanácsának Kiadói Termelő Osztálya kéthetenként közli a Bibliográfiai Intézettel azon művek jegyzékét, melyeket nyomtatás végett átadott a Nyomdai Termelő Osztálynak. Egyben közli az ország területén működő nyomdai üzemek jegyzékét s havonként az ezekben bekövetkező változásokat.

7.§ A beszolgáltatott példányoknak a nagy könyvtárak közötti célszerű szétosztásáról, bibliográfiai és statisztikai feldolgozásáról az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet gondoskodik.

8.§ A nyomdai termékek könyvtárak számára szükséges példányszámának megállapítása végett a nyomdai termék kinyomtatása előtti utolsó kefelevonatot el kell küldeni az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézethez.

9.§ A Bibliográfiai Intézet a tudós és laikus közönség tájékoztatására időszakonként feldolgozza és közzéteszi a beérkezett kötelespéldányokat. E közlemények összegzésekként a Bibliográfiai Intézet időről-időre külön munkálatokat ad ki.

10.§ E rendelet kihirdetése napján lép életbe. Vele egyidejűleg érvényüket veszti a köteles példányokról szóló régebbi szabályok is. (1897:XLI. tc. és az 1897:XXXV.tc. 4.§-a.) Végrehajtásáról a Közoktatásügyi Népbiztosság gondoskodik s ellenőrzését az Országos Könyvtárügyi Tanács megalakulásáig a könyvtárügyi megbízottak útján gyakorolja.

Budapest, 1919. július 16.

XIII. 1922:XX.tc. a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. tc. kiegészítéséről

/Kihirdetés: Orsz.Törvénytár 1922. szept. 1. 9. szám./ 1.§ Az 1897. évi XLI. tc. 1.§-ának első bekezdése a következőképpen módosíttatik:

A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékekből a nyomtató tudományos célokra három példányt tartozik ingyen beszolgáltatni és pedig

1. egy példányt a Magyar Nemzeti Múzeumnak,
2. egy példányt a Magyar Tudományos Akadémiának,
3. egy példányt a Nemzetgyűlés (Képviselőház) Könyvtárának. 2.§

A nemzetgyűlés (Képviselőház) könyvtárának beszolgáltatandók a gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott, önálló vagy fordított

a/ jog- és államtudományi művek (politika, alkotmánytörténet és tételes közjog, közigazgatási és pénzügyi jog, nemzetgazdaságtan és pénzügytan, anyagi és alaki magán- és büntetőjog, jogbölcselet, statisztika),

b/ az egyén, a társadalom, az egyház és a közület (állam, vármegye, község) bármilyen erkölcsi, szellemi, gazdasági vagy egyéb élet életpályájával, tevékenységével, jelenségével foglalkozó művek az orvostudományi munkák kivételével, ellenben ideszámítva a röpiratirodalmat is,

c/ történeti, föld- és néprajzi művek és térképek, az elemi és népoktatás célját szolgáló tankönyvek és vezérfonalak kivételével,

d/ a nagyobb könyvtárak címjegyzékei,

e/ szótárak, enciklopédiák,

f/ évkönyvek, cím- és névtárak. 3.§ Az 1897. évi XLI. tc. 1.§-ának második bekezdése, valamint

2-18.§-ai érvényben hagyatnak azzal a kiegészítéssel, hogy az 5-14.§-ok rendelkezései a nemzetgyűlés (képviselőház) könyvtárára is kiterjesztetnek.

4.§ A vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi miniszterek felhatalmaztatnak, hogy a nemzetgyűlés (képviselőház) elnökének átíratára a 2.§-ban felsorolt, csoportokat megfelelő újabbakkal rendeleti úton bővíthessék vagy esetleg megszoríthassák.

5.§ Jelen törvény kihirdetése napján lép hatályba a végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi miniszterek bízhatnak meg.

XIV. 1929: XI. tc. A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről

V. fejezet. A nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteleespéldányai.

32.§ A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékekből tudományos célokra az alább meghatározott rendelkezések szerint köteleespéldányt ingyen kell beszolgáltatni:

1. a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának; 2. a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának;

3. a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának; 4. a Magyar Országgyűlés Könyvtárának.

A nyomdatermékek köteleespéldányait rendszerint a nyomtató köteles beszolgáltatni, azonban a be nem szolgáltatott köteleespéldányokért a nyomtatót és a kiadót egyetemleges felelősség terheli.

A nyomdatermékek köteleespéldányait a kiadó köteles beszolgáltatni:

a/ ha akár az egész nyomdaterméket, akár egyes részeit vagy mellékleteit (szöveg, kép, hangjegy) külföldön nyomtatták, de a jelen törvény hatálya alatt álló területre adták ki;

b/ ha az előállító nyomtató cég időközben megszűnt, vagy tulajdonosának személye megváltozott;

c/ ha a nyomdatermék szövegének vagy kiegészítő egyéb részeinek (borítéknak), a hozzá tartozó képes ábrázolásoknak, hangjegyeknek, föld- és térképeknek stb, nyomtatása és előállítása több hazai vagy hazai és külföldi nyomda között oszlik meg.

33.§ A köteleespéldányok beszolgáltatásának kötelezettsége általában kiterjed a gépi sokszorosítás útján készült minden nyomdatermékre, ideértve a litográfia, fotolitográfia és anasztatikai nyomás útján legalább 25 példányban sokszorosított terméket; kiterjed nemcsak az elárusításra vagy általában terjesztésre szánt, szorosabb értelemben vett írói művekre, hanem a kéziratként nyomtatottakra is, valamint az időszaki sajtó és ponyvairódalom termékeire; időszaki és más sajtótermékekből készített különlenyomatokra és kivonatokra, statisztikai kimutatásokra, iskolai értesítőkre, név-, cím- és naptárakra; továbbá a gépi sokszorosítás minden ágában előállított föld- és térképekre, hangjegyekre, képes ábrázolásokra stb., ez utóbbiak akár önállóan, szöveggel vagy szöveg nélkül, akár valamely nyomtatvány kiegészítő részeként készülnek.

Csupán a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kell beszolgáltatni egy-egy köteleespéldányt a hivatalok, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társulatok évi jelentéseiből, zárszámadataiból és

alapszabályaiból, továbbá a falragaszokból, színlapokból, műsorokból, műsoros meghívókból és gyászjelentésekből; ugyszintén a tudományos célra készült facsimilékből, a tankönyveket helyettesítő nyomatos tanári előadásokból, kompendiumokból, kérdés-felelet alakjában vagy más alakban szerkesztett jegyzetektől és a nyomatos hírlapokból, ha ezek akár kéziratról, akár gépirásról vonattak le, továbbá egy-egy kötelespéldány a változatlan új kiadásokból (stereotyp nyomás, címlap vagy évszámkiadás, anasztatikus nyomás). A hatóság által elkobzott nyomtatványokból azonban három példány szolgáltatandó be, még pedig egy-egy példány a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának. Utóbbi esetben ez elkobzást foganatosító hatóság gondoskodik a kötelespéldány beküldéséről, az említett könyvtárak vezetősége pedig a beküldött példányoknak elkülönített és a közhasználatától elzárt megőrzéséről.

34.§ A beszolgáltatott kötelespéldánynak teljesnek és hibátlanoknak kell lennie.

Az egy kiadáshoz tartozó, de különböző papíron előállított példányok közül a jobb minőségű papíron kell beszolgáltatni a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Könyvtárának mindig, a 32.§-ban megnevezeti többi könyvtárnak azonban csak abban az esetben, ha a jobb minőségű papíron nyomtatott díszpéldányok száma huszonötöt meghalad.

Ha az egy kiadáshoz tartozó példányok tartalommal eltérnek egymástól, a kötelespéldányt a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Könyvtárának mindegyik változatból be kell szolgáltatni.

A kötelespéldányokat nem szabad nyers ívekben (un. krudákban) beküldeni. A csupán kötve (borítólap nélkül) forgalomba hozott műveket azonban hajtogatott ívekben (fűzés nélkül) is be lehet szolgáltatni.

35.§ Nem kell kötelespéldányt beszolgáltatni:

1. érték- és hitelpapírosokból és értékjegyekből,
2. hivatali, ügykezelésre szánt nyomtatványokból és üzleti nyomtatványokból, hacsak a 33.§ második bekezdés alá nem esnek, 3. vonalozott űrlapokból és könyvek címkéiből (etikettek és vignetták,
4. családi értesítésekből, levélpapírosokból, látogató és köszöntőjegyekből, egyesületi szavazólapokból és kizárólagos magánhasználatra készült egyéb nyomtatványokból, hacsak a 33.§ második bekezdés alá nem esnek,
5. nyomatos és egyéb gépi (írógépi) többszörösítés útján másolt, 25 példánynál nem nagyobb számban és csupán magánhasználatra készült kéziratokból, hacsak a 33.§ második bekezdés alá nem esnek,
6. fényképekből, ha tisztán vegyi úton készültek.

A 2-6. pont alatt felsorolt nyomdaterméken beszolgáltatása azonban kötelezővé válik, ha beszolgáltatás alá eső nyomdatermék kiegészítő részei vagy mellékletei.

36.§ [Részletes intézkedés a kötelespéldányok nyilvántartásának módozatairól.]

[Benne]: Minden nyomtató köteles az üzemében készült nyomtatványokról naptári évnegyedenként nyomdatermékmutatást készíteni s azt az évnegyedet követő első két hétben, legkésőbb január, április, július és október hónapok tizenötödik napjáig a 32.§-ban megnevezett könyvtáraknak két-két példányban beküldeni.

A kimutatással a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Könyvtárának a kötelezpéldányokat is be kell szolgáltatni.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Országgyűlés Könyv-tára a kimutatás egyik példányában megjelöli azokat a nyomdatermékeket, melyekből kötelezpéldányt kíván s a jegyzéket a nyomtatóknak, illetőleg (32.§ 3.bekezdés) a kiadónak visszaküldi. A nyomtató, illetőleg kiadó tartozik a visszaküldött kimutatás kézhezvételétől számított nyolc nap alatt a megjelölt kötelezpéldányokat jegyzék kíséretében beszolgáltatni.

A 32.§-ban megnevezett könyvtárak indokolt esetben kívánhatják a kötelezpéldányok nyomban a megjelenés után való beszolgáltatását is.

37.§ A kötelezpéldányokat a M. Kir. Államnyomda is köteles rendeltetési helyükre beszolgáltatni, kivéve azokat a nyomdatermékeket, melyeknek határidőhöz kötött, vagy feltétlen titokban tartását fontos állami érdekből az illetékes felettes hatóság esetről-esetre elrendelt. Két-két példányt azonban az ily nyomtatványokból is meg kell őrizni s utólag, a beszolgáltatást gátló ok megszűntével a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának beszolgáltatni. Amennyiben pedig az államnyomda az utólagos beszolgáltatást bármely okból nem tudná teljesíteni, az illetékes miniszter gondoskodik a példányok utólagos beküldéséről. Az illetékes miniszter rendeletére a könyvtárak e nyomtatványokat elkülönítve, szükség esetében pecséttel elzárva s a közhasználatától elvonva őrzik meg.

38.§ [A nyomtató cégek nyilvántartásáról.]

39.§ A kötelezpéldányokat tartalmazó postai küldeményeket és a beszolgáltatásra kötelezetteknek a beszolgáltatásra vonatkozó levélposta-küldeményeit bérmentesítetlenül „Az 1921: XXI. tc. értelmében portóköteles” jelzéssel, azonban bérmentesítetlenül kell feladni. A küldeményekért járó rendes egyszeres portódíjat a címzett könyvtárak fizetik meg.

40.§ Ha a beszolgáltatásra kötelezett a kötelezpéldányt a 36.§-ban meghatározott határidő letelte után a 32.§-ban megnevezett könyv-tárak részéről ajánlott levélben vagy kézbesítő könyvvvel hozzáintézett felszólítást követő nyolc napon belül nem szolgáltatja be, vagy a csonka, hibás és általában a jelen törvényben megszabott kellékeknek meg nem felelő példányt kifogástalannal nem pótolja, a könyvtár a nyomdaterméket vétel útján szerezheti meg, vagy a közigazgatási hatóságtól mint rendőri büntetőbírásgtól a nyomdatermék lefoglalását kérheti. A közigazgatási hatóság, mint rendőri büntetőbírásg, ha a nyomdatermék létezéséhez nem fér kétség, a lefoglalást elrendeli és ha a lefoglalás nem sikerül, de a beszolgáltatásra kötelezett üzleti helyiségeinek átkutatásától eredményt lehet várni, a helyiségek átkutatása felől intézkedik. [Az eljárás költségei a beszolgáltatásra kötelezettet terhelik.]

Ha a nyomdaterméket vétel után szerezték meg, a kifizetett vételár, ha padig a lefoglalás és átkutatós eredményre nem vezetett, a nyomdatermék bolti ára, esetleg más módon megállapítható forgalmi értéke a beszolgáltatásra kötelezetteket egyetemlegesen terheli.

41.§ A kir. ügyészséget illető kötelezpéldányokat, midőn rájuk ott már szükség nincs, tudományos célra azoknak a könyvtáraknak kell kiszolgáltatni, amelyeket az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelöl.

A kiszolgáltatás módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazságügyminiszterrel egyetértve rendelettel szabályozza.

42.§ a kötelespéldányok beszolgáltatására jelen törvénnyel megállapított kötelezettség teljesítésének ellenőrzése végett a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatósága jogosult a nyomtatók által az 1914:XIV.tc. 6.§-a értelmében vezetett nyomdakönyvekbe betekinteni.

VI. fejezet. Büntető, életbeléptető és záró rendelkezések.

47.§ Kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő

1. aki a 40.§-ban megszabott felszólításra, az ott megjelölt határidőben a kötelespéldányt be nem szolgáltatja, vagy a jelen törvényben (34.§) meghatározott kellékeknek meg nem felelő kötelespéldányt kifogástalannal nem pótolja;

2. aki a kötelespéldányokról a kimutatásokat a törvényben meg-szabott határidőre (36.§ első és második bekezdése) be nem szolgáltatja, vagy a kimutatásokat a törvény rendelkezésének (36.§ harmadik és negyedik bekezdése) meg nem felelően készíti.

A pénzbüntetés az 1. pont esetében a be nem szolgáltatott nyomdaterméknek az ítélet kihirdetése időpontjában fennálló értéke egyszeresétől ötszöröséig terjedhet; ezenfelül büntető ítéletben az elítéltet a be nem szolgáltatott példánynak harminc napon belül beszolgáltatására kell kötelezni.

50.§ A 44-47.§-okban foglalt rendelkezések alapján befolyó pénzbüntetések a Közgyűjtemények Országos Alapjába utalandók.

XIV.a. 9.300/1935.V.K.M.számú rendelet

A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezése tárgyában

[AZ 1929:XL. t.c.-kel kapcsolatban kiadott végrehajtási utasítás.]

V. fejezet. A nyomdatermékek tudományos célra szolgáló kötelespéldányai. [A t.c. 32-43.§-aihoz.]

41.§ /1/ A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján előállított nyomdatermékektől a T. (1929,évi XI. t.c.) 36.§-ának első bekezdésében foglalt rendelkezés értelmében készített nyomdatermék-kimutatásban a nyomdatermékeket a következő címek alatt csoportosítani:

I. Napilapok,

II. időszaki folyóiratok és hírlapok (a napilapok kivételével),

III. könyvek és füzetek, IV. zeneművek,

V. térképek,

VI. önálló képes ábrázolások (metszetek, könyvművek, gépi eljárással készült fényképsokszorosítások stb.),

VII. vegyes kisebb nyomtatványok.

47.§ /1/ A nyomdatermékeket folyószámuk szerint rendezve és gondosan csomagolva, közvetlen kézbesítéssel vagy postai úton kell beszolgáltatni.

/2/ A közvetlen kézbesítés helyét és időpontját az illető intézetek és hivatalok igazgatói előre általánosságban határozzák meg. Az átvételre csak az arra kijelölt tisztviselő vagy közeg jogosult.

51.§ /1/ A Magyar Királyi Államnyomda tekintetében a pénzügyminiszter határozza meg, hogy államérdekből mely sajtótermékekből nem szabad egyelőre kötelezpéldányt beszolgáltatni. Az ilyen sajtótermékeket a kimutatásba sem szabad felvenni, két-két példányt azonban ezekből is meg kell őrizni.

52.§ A hatóság által elkobzott nyomtatvány egy-egy példányát az elkobzást foganatosító hatóság az elkobzást követő nyolc napon belül, két példányban kiállított jegyzék kíséretében szolgáltatja be az Országos Széchényi Könyvtárnak, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának. Amennyiben az elkobzás az 1896: XXXIII: tc. 477.§-a alapján történik, a belügyminiszter intézkedik a beszolgáltatás iránt.

53.§ /1/ A törvényhatóság első tisztviselője a hatósága területén működő nyomda és más többszörösítő vállalatokról, valamint kiadványvállalatokról az 1935. év június hó végéig összefoglaló jegyzéket, a megjelölt határidő után létesülő új vállalatokról, valamint a ... beálló változásokról esetről-esetre késedelem nélkül értesítést küld az Országos Széchényi Könyvtárnak, a Magyar Királyi Köz-ponti Statisztikai Hivatal Könyvtárának, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának.

/2/ Az értesítések alapján az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára... az egész országra kiterjedő törzskönyvet vezet. E törzskönyvek segítségével kell nyilvántartani, hogy a sajtótermékekről szóló nyomdatermék-, illetőleg kiadói kimutatások az előírt időben beérkeztek-e. Az Országos Széchényi Könyvtár a nyomdai és kiadói vállalatok alapjegyzékét, valamint a jegyzékben előállott változásokat időszaki kiadványában (Magyar Könyvszemle) időről-időre nyomtatásban közzéteszi.

*XV. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 390/1945.M.E.sz.rendelete
a sajtórendészeti intézkedések újabb szabályozása tárgyában*

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944.évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján a sajtórendészeti intézkedések újabb szabályozása tárgyában a következőket rendeli:

1.§ Sajtótermékeket, ideértve a könyveket, az időszaki lapokat, politikai pártok falragaszait, röpcéduláit stb. kinyomtatni csak akkor szabad, ha annak kinyomtatására a miniszterelnökség sajtóosztálya, illetve (a kormány székhelyén kívül) a miniszterelnökség sajtóosztálya által kijelölt hatóság vagy személy engedélyt ad.

7.§ Az 1929:XI.tc. V.fejezetének a nyomdatermék tudományos célokra szolgáló kötelezpéldányairól szóló rendelkezései további intézkedésig olyképp hajtandók végre, hogy az előírt 4 kötelezpéldány a területileg illetékes törvényhatóság első tisztviselőjéhez küldendő meg, aki azoknak megőrzéséről gondoskodik. Az így megőrzött kötelezpéldányoknak továbbszállításáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter fog gondoskodni.

8.§ Ez a rendelet 1945. évi március 1. napján lép hatályba.

1945. február 22.

Közlöny 1945.évi 8.szám./

XVI. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 7.670/1945.M.E.sz. rendelete a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelezpéldányainak beszolgáltatása tárgyában

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Ideiglenes Nemzetgyűlés által Debrecenben 1944 évi december 22-én adott felhatalmazás alapján következőket rendeli:

1.§ A törvényhatóság első tisztviselője a 390/1945.M.E.sz.rendelet /M.K.8./ 7.§-a alapján hozzá beküldött nyomdatermékek 4 kötelezpéldányából 1-1 példányt a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának legkésőbb 1945. évi szeptember hó 15-ig köteles megküldeni.

2.§ /1/ 1945 szeptember hó 1. napja után a nyomdatermékek kötelezpéldányait tudományos célokra az 1929:XI.tc. V.fejezetének rendelkezései szerint közvetlenül kell a jelen rendelet 1.§-ében megnevezett könyvtárak részére beszolgáltatni. Az 1929:XI.tc. 32 .§-a akként módosul, hogy ingyen kötelezpéldányt az 1945. évi szeptember hó 1. napja után a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtárának is kell szolgáltatni.

/2/ A 390/1945.M.E.számú rendelet 7.§-a hatályát veszti.

3.§ Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

Budapest, 1945. évi augusztus hó 22. napján.

XVII. 11.170/1945. (XII.8.) M.E.sz. rendelet az Országos Könyvtári Központról és a Könyvtárak Országos Tanácsáról

1.§ /1/ A könyvtárügy központi feladatainak ellátására Országos Könyvtári Központot (a továbbiakban: Központ) kell megszervezni. ...a Központ:

a/ megszervezi és lebonyolítja a könyvtárközi kölcsönzést;

b/ végzi a könyvforgalomnak és a könyvek kivitelének könyvtárügyi ellenőrzését;

c/ lebonyolítja a nemzetközi kiadványcserét és

d/ tervszerűen biztosítja az egyes könyvtárak anyagának kiegészítését és felfrissítését.

/2/ A Központ megszervezésével az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ megszűnik és annak működési körét az Országos Könyvtári Központ veszi át.

6.§ Az 1946. évi január hó 1. napja után a nyomdatermékekből az 1929:XI.tc. V.fejezete rendelkezéseinek megfelelő alkalmazásával a Központnak is be kell szolgáltatni további öt ingyen köteles példányt. A kötelezpéldányok megküldését az 1929:XI.tc. 36.§-a nyolcadik bekezdésének megfelelően kell teljesíteni.

[Fentieket ismétli, ill. megerősíti A magyar könyvtárügy egyes kérdéseinek rendezéséről szóló 3.730/1947. (III.23.) M.E.sz.rendelet 10.§-a.]

XVIII. 3.370/1946. (III. 28.) M.E.sz. rendelet
A nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelespéldányainak
beszolgáltatására vonatkozó rendelkezések módosítása tárgyában

1.§ Az 1929:XL. tc. 36.§ akként módosíttatik, hogy a nyomtató az üzemében az előző hónapban készült nyomtatványokról a hónap 5. napjáig köteles nyomdatermék-kimutatást készíteni s azt legkésőbb a hó 8. napjáig köteles megküldeni - az 1929:XL.tc. 36.§-a hetedik bekezdése alapján beszolgáltatandó nyomdatermékekkel együtt - a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának, a Magyar Nemzetgyűlés Könyvtárának, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárának (7.670/1945. M. E. sz.r.) és az Országos Könyvtári Központnak (11.170/1945.M.E. sz.r.).

2.§ Az 1929:XL tc. 47.§-a a következő rendelkezéssel egészítendő ki: az 1. vagy a 2. pontban meghatározott kihágás ismételt elkövetése esetében a büntető ítéletben a pénzbüntetés kiszabása mellett ki lehet mondani az elítélt iparengedélyének elvonását is.

3.§ Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

XIX. 4.166/49. (VII. 30.) Korm.sz. rendelet
Az állam érdekében bizalmasan kezelendő adatokat tartalmazó
sajtótermékek kötelespéldányai tárgyában

1.§ /1/ Az állam érdekében bizalmasan kezelendő adatokat tartalmazó sajtótermékekből a Központi Statisztikai Hivatalhoz tíz példányt kell beszolgáltatni. E kiadványok őrzésére a Központi Statisztikai Hivatalban Bizalmas Kiadványok Gyűjteményét kell létesíteni.

/2/ Abban a kérdésben, hogy valamely adat az állam érdekében bizalmasan kezelendő-e, az Állami Ügykezeltési Bizottság (4.165/1949 /159/ Korm.sz.rendelet 1.§-a) dönt.

2.§ Az 1.§-ban körülírt sajtótermékekre vonatkozóan hatályukat veszítik mindazok a jogszabályok, amelyek értelmében azokból valamely hatóság vagy más szerv részére kötelespéldányt kell beszolgáltatni.

3.§ A jelen rendelet kihirdetése napján lép hatályba: végrehajtásáról a miniszterelnökkel egyetértésben a belügyminiszter gondoskodik.

XX. 213/1951. (XII.18.) M.T.sz. rendelet tudományos célokra
kötelespéldányok beszolgáltatásáról

1.§ /1/ Tudományos célokra kötelespéldányt kell beszolgáltatni a Magyarországon kiadott, illetőleg nyomtatás vagy sokszorosítás útján legalább 25 példányban előállított alábbi sajtótermékekből:

e/ hírlapok, időszaki és nem időszaki lapok, nyomtatott vagy más úton sokszorosított sajtótudósítások;

b/ könyvek, füzetek (bármilyen önálló vagy sorozatos művek, jegyzetek, szöveges naptárak vagy könyvek évi jelentések, zárszámadások, szabványok, különlenyomatok stb.);

c/ nem katonai jellegű térképek; d/ zeneművek;

e/ önálló képek és metszetek;

f/ vegyes kisebb nyomtatványok (falragaszok, statisztikai űrlapok, műsorok, meghívók, színlapok, röpcédulák, képes levelezőlapok, gyászjelentések és minden más, csupán egy levélből álló nyomtatvány);

/2/ A kötelezpéldány beszołgáltatási kötelezettség az /1/ bekezdésben felsorołt sajtótermékek minden változatára egyaránt vonatkozik.

2.§ Az 1.§-ban meghatározott körön belül nem kell kötelezpéldányt beszołgáltatni:

a/ a hivatali ügyintézés során kiadott és célszerűségi szempontból sokszorosított intézkedéseket;

b/ a hivatali ügykezelésre szánt hivatalos nyomtatványokat és üzleti nyomtatványokat;

c/ a kötvényeket, értékjegyeket, érték- és hitelpapírokat, eladásra kerülő posta-, okmány- és tagsági bélyegeket;

d/ vonalazott űrlapokat és könyvek címkéit;

e/ családi értesítéseket, levélpapirosokat, látogató- és köszöntő jegyeket, egyesületi szavazólapokat;

f/ MÁV szolgálati menetrendeket.

3.§ /1/ Az 1.§ /1/ bekezdésének a/-e/ pontjai alá eső sajtótermékekből az előállításukat követő 48 órán belül külön szállítólevéllel tizenkét kötelezpéldányt, az f/ pont alá eső sajtótermékekből pedig az előállításukat követő hónap 8. napjáig négy kötelezpéldányt az Országos Széchényi Könyvtárhoz kell beszołgáltatni.

/2/ Kötelezpéldányként csak teljes, hibátlan példányok, terjesztésre kész állapotban adhatók be.

4.§ /1/ A sajtótermék kötelezpéldányainak beszołgáltatási kötelezettsége általában a nyomtatót (nyomda, sokszorosító) terheli.

/2/ A kiadó köteles a beszołgáltatási kötelezettségnek eleget tenni, ha

a/ az egész nyomdaterméket vagy egyes részeit, mellékleteit (szöveg, kép, hangjegy, térkép, borítólap) külön nyomtatták;

b/ a nyomdatermék előállítása több hazai vagy hazai és külföldi nyomda és könyvkötészet között oszlik meg.

5.§ (Nyomda kimutatások vezetésének rendje.)

6.§ /1/ Az Országos Széchényi Könyvtár a hozzá tizenkét példányban beküldött sajtótermékekből két kötelezpéldányt saját céljára tart vissza, egy-egy példányt pedig a beérkezésüktől számított 48 órán belül a Központi Statisztikai Hivatalnak és a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak küld meg.

/2/ A további kötelezpéldányokból egy példányt igényelhet a Központi Technológiai Könyvtár (jelenleg: Országos Műszaki Könyvtár), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára, a Magyar Országgyűlési Könyvtár, s Népkönyvtári Központ (megszűnt!), a Munkásmozgalmi Intézet (jelenleg: Párttörténeti Intézet) és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár abban az esetben, ha a sajtótermék tárgya, illetőleg tartalma a gyűjtőkörének megfelel. Az igénylés jogalapja tekintetében felmerült esetleges vitát az Országos Könyvtári Központ (megszűnt! ezirányú funkcióját az Országos Széchényi Könyvtár vette át) dönti el.

/3/ A fennmaradó kötelezpéldányokkal az Országos Könyvtári Központ (jelenleg: Országos Széchényi Könyvtár) rendelkezik és azokat elsősorban nemzetközi csere céljára használhatja fel.

7.§ Az Országos Széchényi Könyvtár a hozzá négy példányban beküldött sajtótermékekből két kötelezpéldányt tart meg saját céljaira, egy-egy példányt pedig a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak és annak a tudományos könyvtárnak vagy intézménynek küld meg, amelynek gyűjtőköre a sajtótermékre kiterjed.

8.§ /1/ A kötelezpéldányok beszolgáltatásának ellenőrzése az Országos Széchényi Könyvtár feladata.

/2/ Az ellenőrzés keretében az Országos Széchényi Könyvtár helyszíni eljárást foganatosíthat és megbízottja a nyomtató, illetőleg a kiadó üzleti könyveibe is betekinthez.

(/3/ és /4/: Az OSzK a nyomdai és kiadói vállalatok terén bekövetkezett változások felől tájékoztatandó. A kiadók kötelesek kiadói könyveket vezetni.)

9.§ /1/ Kihágást követ el és 5000 forintig terjedő pénzbüntetéssel kell büntetni a nyomdai, illetőleg a kiadóvállalat felelős vezetőjét, ha a jelen rendelet rendelkezéseit megszegi vagy kijátsza /2/ A kihágás miatt az eljárás a végrehajtóbizottság, mint rendőri büntetőbírószak hatáskörébe tartozik. Szakminiszternek a közoktatásügyi (jelenleg: művelődésügyi) minisztert kell tekinteni.

10.§ Az Országos Széchényi Könyvtár a felszólítása ellenére szabályszerűen be nem szolgáltatott sajtótermékek kötelezpéldányait jogosult vétel útján közvetlenül beszerezni. Az igazolt beszerzési költségeket a beszolgáltatásra kötelezett az Országos Széchényi Könyvtár felhívására 8 napon belül megtéríteni köteles.

11.§ A jelen rendelet 3-10.§-ának rendelkezései az állam érdekében bizalmasan vagy szigorúan bizalmasan kezelendő adatokat tartalmazó sajtótermékekre nem vonatkoznak, az ilyen sajtótermékek kötelezpéldányainak beszolgáltatásáról külön történik intézkedés.

12.§ /1/ A jelen rendelet az 1952.évi január hó 1. napján lép hatályba, végrehajtásáról a közoktatásügyi miniszter gondoskodik. /2/ A jelen rendelet hatálybalépésével a tudományos célokra kötelezpéldányok beszolgáltatása tekintetében intézkedő korábbi jogszabályok hatályukat veszítik.

XXI. A közoktatásügyi miniszter 1.011-107/1951. (XII. 18.) K.M.sz. rendelete a tudományos célokra kötelezpéldányok beszolgáltatásáról szóló 213/1951. (XII.18.) M.T. sz. rendelet végrehajtása tárgyában

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 213/1951.(XII.18.) M.T.sz. rendelete (a továbbiakban: R.) 12.§-ának /1/ bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendelem:

1.§ /1/ A kötelezpéldányokat terjesztésre kész állapotban kell beszolgáltatni; a kötve terjesztésre kerülő sajtótermékekből tehát bekötött példányokat kell kötelezpéldányként beszolgáltatni.

/2/ A kötelezpéldány beszolgáltatási kötelezettség a sajtó-termék minden változatára egyaránt vonatkozik, pl. több kiadásban megjelent hírlapokból valamennyi kiadásra, a Braille-írással készült kiadványokra, a könyveknél önállóan és sorozatban megjelent kiadások mindkét változatára, zenemű esetében minden szólamra, partitúrára és zongorakivonatra.

/3/ Amennyiben a beszolgáltatási kötelezettség alá eső sajtótermékek, könyvek, füzetek kötve és fűzve, illetőleg különböző minőségű papíron, vagy különleges kiállításban (díszkiadás) is megjelennek, a kötve, illetőleg egyfajta papíron készült tizenkét példányon felül az eltérő kiadványokból további két-két példányt kell beszolgáltatni. Ebből a két példányból egy-egy példány az Országos Széchényi Könyvtárba és a Debreceni Egyetemi Könyvtárba kerül.

/4/ A részenként előállított jegyzetek kötelespéldányait az utolsó rész előállításától számított 48 órán belül kell beszolgáltatni.

2.§ [A szállítólevelek kiállításának módja.]

3.§ [A nyomdai és kiadói kimutatások vezetésének módja.]

4.§ [A sajtótermékeknek a havi kimutatásokban történő csoportosításának módja.]

5.§ /1/ A Központi Technológiai Könyvtár (jelenleg: Országos Mű-szaki Könyvtár), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára, a Magyar Országgyűlési Könyvtár, a Népkönyvtári Központ, a Munkásmozgalmi Intézet és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár által rendelkezésükre bocsátott bibliográfia és a könyvanyag helyszíni megtekintése alapján igényelhetnek kötelespéldányt.

/2/ Az Országos Széchényi Könyvtár a kötelespéldányokról beérkezésük napján bibliográfiát (címjegyzéket) készít és azt minden héten az általa megjelölt napon az igénylők rendelkezésére bocsátja. Az igényeket a címjegyzék betekintésére kijelölt napon belül el kell szállítani. Utólagos igénylést az Országos Széchényi Könyvtár nem vehet figyelembe.

/3/ A R-ben előírt szétosztás és az igénylések után vissza-maradt kötelespéldányok felhasználásáról az Országos Könyvtári Központ egy héten belül gondoskodik.

6.§ A Központi Statisztikai Hivatal a hozzá megküldött kötelespéldányokból az Országos Széchényi Könyvtárnak küldi vissza azokat a sajtótermékeket, amelyeket statisztikai adatfeldolgozás után a saját könyvtárában elhelyezni nem kíván.

7.§ [A R-ben megállapított kihágások részletezése.]

8.§ A kihágás miatt a büntető feljelentést a nyomtató, illetőleg a kiadó székhelye szerint illetékes végrehajtóbizottságnál az Országos Széchényi Könyvtár teszi meg.

9.§ [A nem szolgáltatott kötelespéldányok közvetlen beszerzéséről.]

10.§ [Hatálybaléptetés.]

*XXII. A népművelési miniszter 5/1955. (febr.25.) /Np.K.3-4./ Np.M.sz. utasítása
a könyvekből és füzetes kiadványokból köteles- és tiszteletpéldányok,
valamint egyéb ingyenes példányok szolgáltatásáról*

A Minisztertanács 2009/1955. (L 5.) Mt.h. számú határozatában foglalt felhatalmazás alapján a könyvekből és füzetes kiadványokból járó köteles- és tiszteletpéldányok, valamint egyéb ingyenes példányok szolgáltatását az alábbiak szerint szabályozom.

1. A jelen utasítás hatálya kiterjed az Egységes Termékjegyzékben 689/1. cikkszám alatt felvett sajtótermékekre, tehát a könyvekre - ideértve a füzetes nyomtatványokat is - és zeneműkiadványokra.

2. Nem terjed ki az utasítás hatálya az 1. pontban fel nem sorolt egyéb sajtótermékekre (hírlapok, időszaki és nem időszaki lapok, nyomtatott vagy más úton sokszorosított sajtótudósítások, plakátok, prospektusok, egyéb grafikai sajtótermékek, meghívók stb.).

3. Az 1. pontban meghatározott sajtótermékekből (a továbbiakban könyv) ingyenes példányokat a következő címeken kell szolgáltatni:

A/ kötelezpéldányok, B/ sajtópéldányok,

C/ tiszteletpéldányok,

A/ Kötelezpéldányok

4. Kötelezpéldány azoknak a szervezeteknek jár, amelyek működéséhez e kiadványok nélkülözhetetlenek. A kötelezpéldány az arra jogosult szerv tulajdonává válik s a szerv tartozik azt leltárba venni.

5. A tudományos célokra szükséges kötelezpéldányok beszolgáltatására vonatkozólag a 213/1951. (XII.18.) M.T.sz. rendelet irányadó azzal a kiegészítéssel, hogy az Országos Széchényi Könyvtár részére járó 12 kötelezpéldányból a rendelet 6.§-ának /2/ bekezdésében felsorolt szerveken kívül egy példányt igényelhet a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára is abban az esetben, ha a sajtótermék tárgya, illetőleg tartalma a gyűjtőkörnek megfelel.

6. Egyéb célokra kötelezpéldányok a következő szervezeteket illeti mag:

a/ Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalát 1 példány,

b/ a Kiadói Főigazgatóságot 1, ha a könyvet nem kiadvóvállalat adja ki, 5 példány,

c/ a Magyar Írók Szövetségét a szépirodalmi és irodalomelméleti művekből 1. példány,

d/ a kiadvóvállalatokat általában 16 példány. Az egyes kiadókat e címen megillető példányok számát, valamint szétosztásának módját a Kiadói Főigazgatóság határozza meg.

B/ Sajtópéldányok

7. A belföldi lapok, folyóiratok szerkesztőségi könyvtárai részére szépirodalmi és ismeretterjesztő művekből legfeljebb 22, egyéb művekből legfeljebb 10 ingyenes sajtópéldányt lehet szolgáltatni. A sajtópéldányok szétosztását a Kiadói Főigazgatóság határozza meg. A 4. pontban foglalt rendelkezések a sajtópéldányokra is vonatkoznak.

C/ Tiszteletpéldányok

8. A könyvekből tiszteletpéldány jár a könyv szerzőjének, továbbá azoknak a személyeknek, akik a könyv eszmei tartalmának kialakításában közreműködtek, vagy a könyvet kiadó vállalat felügyeletét látják el, illetőleg munkakörükre tekintettel indokolt részükre tiszteletpéldány juttatása. A tiszteletpéldány az arra jogosult személy tulajdonává válik.

[9-24. A tiszteletpéldány-szolgáltatás részletes szabályozása.]

Vegyes rendelkezések

25. Változatlan szöveggel történő utánnyomás esetén a sajtórendészeti kötelezpéldányon (6.b. pont), továbbá a szerzői tiszteletpéldányokon (9-15.pont) felül más címen ingyenes példányt szolgáltatni nem szabad.

27. A Kiadói Főigazgatóság felhatalmazást kap arra, hogy ingyenes példányok juttatását - a Minisztertanács 2009/1955.(I. 5.) Mt. h. számú határozatában megállapított kereten belül - esetenként a jelen utasítástól eltérően engedélyezze.

*XXIII. A Kiadói Főigazgatóság 865-62-10/1955. számú 1955. március 30-án
kelt utasítása (kötelesspéldányok ügyében)*

A népművelési miniszter 5/1955. (Np.K.3.) Np.M.számú, a könyvekből és füzetes kiadványokból köteles- és tiszteletpéldányok tárgyában kiadott utasítás 27. pontjában kapott felhatalmazás alapján az Egészségügyi Minisztériumnak a Népművelési Minisztériumhoz küldött átiratában és a Népművelési Minisztériumnak e tárgyban a Kiadói Főigazgatósághoz intézett 865-V-101-7.számú átirata alapján e következőket közlöm.

A Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára az ország legnagyobb általános gyűjtőkörű szakkönyvtára, melyet a nemzeti tulajdonba került könyvek szétszétására alakult bizottság az orvostudomány alapkönyvtárává minősített. A könyvtár ilyen minőségben célul tűzte ki, hogy legalább a magyar szakkiadványok területén teljességre törekedjen. Ezt a célt eléréndő, indokoltnak mutatkozik azon kérelme, hogy a hivatkozott Utasítás alapján a nyomdák által az Országos Széchényi Könyvtárba beszolgáltatott kötelesspéldányokból egy-egy példányt igényelhessen a gyűjtőkörnek megfelelő sajtótermékekből, különös figyelemmel arra, hogy az igénylő könyvtárak között ezideig orvosi irodalommal foglalkozó könyvtár nem szerepel. A kérelem indokolt azért is, mert ilyen módon a könyvtár olyan szakkiadványokhoz is hozzájuthat, amelyek adott esetben könyvtárusi forgalomba nem kerülnek.

A túloldali indokok alapján a hivatkozott miniszteri Utasítás A/5. pontját kiegészítem azzal, hogy e tudományos célokra szükséges kötelesspéldányok beszolgáltatására vonatkozóan a 213/1951. (XII.18.)M.T.számú rendelet azzal egészítendő ki, hogy az Országos Széchényi Könyvtár részére járó 12 kötelesspéldányból a most hivatkozott rendelet 6.§-ának 2. bekezdésében felsorolt szerveken kívül a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára is igényelhet abban az esetben, ha a sajtótermék tárgya, illetve tartalma a gyűjtőkörének megfelel.

Erről az intézkedésről a Népművelési Minisztériumot is értesítem.

*XXIV. A Kiadói Főigazgatóság 10-9-83/1956. számú, 1956. augusztus 4-én
kelt utasítása. Kötelesspéldányok*

A könyvekből és füzetes kiadványokból járó köteles- és tiszteletpéldányokra vonatkozó 5/1955. Np.M.számú utasítás végrehajtása tárgyában korábban kiadott 10-9-17/1955.számú, valamint a 10-9-56/1956.számú végrehajtási utasításainkat a következőkkel egészítem ki.

Az Országos Széchényi Könyvtár részére a tudományos célokra rendelt eddigi 12 kötelesspéldány helyett 16 példányt kell küldeni. Az országos könyvtári hálózat bővülése szükségessé tette az eddigi keretek bővítését.

Jelen utasításom egyidejűleg hatályba lép.

*XXV. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 26/1959. (V.1.)
Korm. sz. rendelete a sajtóval kapcsolatos egyes kérdésekről*

A sajtóra vonatkozó jogszabályok jelentős része még a felszabadulás előtt keletkezett, és a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok között nem alkalmazható. Az idejélmúlt és nehezen áttekinthető szabályozás akadályozta a helyreigazítási jog érvényesülését is, jóllehet ez hatékonyan biztosítja a törvényességet és védi az állampolgárok jogos érdekeit. Ezért a Kormány a felszabadulás előtti sajtójogi szabályokat hatályon kívül helyezi és a felszabadulás óta kibocsátott jogszabályok összefoglalásával és részbeni módosításával az alábbiakat rendeli:

I. Általános rendelkezések

1.§ /1/ Sajtótermék a műszaki vagy vegyi úton sokszorosított irat, ábra vagy zenemű.

10.§

Felhatalmazást kap a művelődésügyi miniszter, hogy - a könnyűipari miniszterrel és a Kormány Tájékoztatási Hivatalával egyetértésben - a közgyűjtemények számára és egyéb célra szükséges köteles- és tiszteletpéldányok rendelkezésre bocsátását rendelettel szabályozza.

24. § /1/ f. Szabálysértést követ el és 3.000 forintig terjedhető pénzbírsággal sújtható a nyomda felelős vezetője (a sokszorosító üzemtartója), ha a nyomda (sokszorosító üzem) a kötelespéldányok küldésére vonatkozó jogszabályban megszabott kötelezettséget (10.§) figyelmeztetés ellenére nem teljesíti.

XXVI. A művelődésügyi miniszter 2/1960. (V.25.) M.M. számú rendelete a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól

A 26/1959. (V.1.) Korm.sz. rendelet 10.§-ában kapott felhatalmazás alapján a könnyűipari miniszterrel és a Kormány Tájékoztatási Hivatalának vezetőjével egyetértésben az alábbiakat rendelem:

Kötelespéldányok

1.§ A sajtótermékekből tudományos és igazgatási célokra ingyenes kötelespéldány jár a rendeletben meghatározott szervezeteknek. A kötelespéldány az arra jogosult szerv tulajdonává válik és - az igazgatási célra szolgáltatott napilapok és folyóiratok kivételével tartozik azt leltárba venni.

2.§ /1/ Tudományos és igazgatási célokra kötelespéldányt kell beszolgáltatni a Magyarországon kiadott, illetőleg nyomtatás vagy sokszorosítás (litográfia, fotó-litográfia, fénymásolás vagy bármely más módon történő sokszorosítás) útján - a kötelespéldányokat nem számítva - legalább 25 példányban előállított, továbbá a Magyarországon kiadott, de külföldön nyomtatott, valamint a magyar nyelven külföldön kiadott, belföldi terjesztésre átvett következő sajtótermékekből:

a/ időszaki és nem időszaki lapok, nyomtatott vagy más úton sokszorosított sajtótudósítások,

b/ könyvek, füzetek (önálló vagy sorozatos művek, jegyzetek, különlenyomatok, szöveges naptárak, évkönyvek, évi jelentések, szabványok, szabadalmi leírások, menetrendek, kép- és metszetalbumok, műszaki leírások és prospektusok stb.),

c/ nem katonai jellegű térképek, d/ zeneművek,

e/ önálló képek és metszetek,

f/ vegyes kisebb nyomtatványok (grafikai plakátok, színlapok, falragaszok, műsorok és meghívók, röpcédulák, képes levelezőlapok, gyászjelentések és egyéb, egy levélből álló nyomtatványok).

/2/ A kötelespéldány szolgáltatási kötelezettség az előző bekezdésben felsorolt sajtótermékek minden változatára egyaránt kiterjed.

/3/ Kötelespéldányként csak teljes, hibátlan példányok, terjesztésre kész állapotban szolgáltatathatók.

3.§ A 2.§-ban felsorolt sajtótermékek közül nem esnek kötelezpéldány szolgáltatási kötelezettség alá:

- a/ a hivatali ügyintézés során kiadott és célszerűségi szempontból sokszorosított intézkedések,
- b/ az ügykezelésre szánt hivatali és üzleti nyomtatványok, c/ a kötvények, értékjegyek, érték- és hitelpapírok, eladáskerülő posta-, okmány- és tagsági bélyegek,
- d/ vonalazott űrlapok és könyvek címkéi,
- e/ családi értesítések - kivéve a gyászjelentéseket (2.§ /1/ bekezdés f/ pont) - levélpapírok, látogatójegyek, egyesületi szavazólapok.

4.§ [A kötelezpéldányoknak a nyomda, illetve a kiadó által történő szolgáltatásának rendjéről.]

5.§ /1/ Tudományos célokra 4-16 kötelezpéldányt kell az Országos Széchényi Könyvtárnak (OSzK) beszolgáltatni. Vidéki nyomdák a helyi kiadványokból - ideértve a vegyes kisebb nyomtatványokat is (2.§ /1/ bekezdés f/ pont) - az OSzK-nak járó kötelezpéldányok terhére egy példányt közvetlenül a megyei könyvtárnak, a Dunántúl, illetve a Dél-Alföld területén nyomtatott kiadványokból egy példányt a Pécsi Egyetemi Könyvtárnak, illetve a Szegedi Egyetemi Könyvtárnak küldenek.

/2/ A 2.§ /1/ bekezdésének a/-d/ pontja alá eső sajtótermékekből a kötelezpéldányokat az előállításukat követő 48 órán belül külön szállítólevéllel. a 2.§ /1/ bekezdésének e/-f/ pontja alá eső sajtótermékekről pedig az előállításukat követő hónap 5. napjáig kell a havi kimutatással (6.§ /1/ bekezdés) együtt és azon feltüntetve az OSzK-nak beküldeni.

/3/ Az OSzK a 2.§ /1/ bekezdésének a/-d/ pontjaiban felsorolt sajtótermékekből a részére beszolgáltatott kötelezpéldányokból általában két példányt a saját céljaira tart meg, egy példányt a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának, egy példányt a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának küld meg. A további kötelezpéldányokból egy-egy példányt igényelhet az Országos Műszaki Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, az Országgyűlési Könyvtár, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya, a Párttörténeti Intézet Könyvtára, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára és az Országos Pedagógiai Könyvtár abban az esetben, ha a sajtótermék tárgya, illetőleg tartalma a könyvtár gyűjtőkörének megfelel. Az igénylési jogú könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó műből a kötelezpéldány adását az OSzK

/4/ Az előző bekezdés alapján kiszolgáltatott példányukon felül fennmaradó kötelezpéldányokkal az OSzK rendelkezik és azokat elsősorban nemzetközi csere céljára használhatja fel.

6.§ [A nyomda, illetve a kiadó által vezetendő kimutatások és kiadói könyvek rendje.]

7.§ 1/ Az OSzK jogosult a kötelezpéldány szolgáltatást ellenőrizni. Ennek során a helyszínen a szolgáltatásra kötelezett vállalatoknak erre a célra rendszeresített nyilvántartásaiba betekinthet.

/2/ Ha a kötelezpéldány szabályszerű szolgáltatását a kötelezett vállalat elmulasztja és mulasztását felszólítás ellenére sem pótolja, az OSzK jogosult a kötelezpéldányt a mulasztó vállalat terhére vétel útján beszerezni.

8.§ A Központi Statisztikai Hivatal a könyvkiadási statisztika adatait tudományos feldolgozás céljából az OSzK rendelkezésére bocsátja.

9.§ /1/ Igazgatási célra kötelezpéldány illeti meg, - a sajtótermék elkészültétől számított 15 napon belül - a Belügyminisztériumot, a Kiadói Főigazgatóságot, a kiadót, valamint - szépirodalmi és irodalomelméleti művekből - a Magyar Írók Szövetségét és az Irodalmi Alap Könyvtárát, végül a 2.§ /1/ bekezdésének a/ pontjában, valamint a b/ pontban megjelölt sajtótermékek közül a szépirodalmi és tudományos művekből a Kormány Tájékoztatási Hivatalát.

/2/ Az igazgatási célú kötelezpéldányok szolgáltatása a sajtótermék megrendelőjének terhére történik.

Tiszteletpéldányok 10.§ /1/ Tiszteletpéldány adható a sajtótermék szerzőjének, azoknak a személyeknek, akik a mű eszmei tartalmának kialakításában közreműködtek, a kiadó felügyeletét ellátó szerveknek, valamint a kiadó és a felügyeletét ellátó szerv dolgozói közül azoknak, akik részére tiszteletpéldány juttatása munkakörükre tekintettel indokolt, továbbá sajtó és propaganda célokra.

/2/ A tiszteletpéldányokat a kiadóvállalat szolgáltatja és azok az arra jogosult szerv (személy) tulajdonává válnak.

11.§ [Tiszteletpéldányok számszerűségi rendje.]

12.§ [Az illusztrátort illető tiszteletpéldányok.]

13.§ [(A zeneművek után járó tiszteletpéldányok.)]

14.§ A szerzői tiszteletpéldányok számát a mű kiadására vonatkozó szerződésben - a rendelet keretei között - írásban rögzíteni kell. 15.§ /1/ Az egyes jogosultaknak járó kötelezpéldányok számát, szolgáltatásuk rendjét, valamint a köteles- és tiszteletpéldányokkal való gazdálkodást a 2.§ /1/ bekezdésének b/-f/ pontjaiban felsorolt sajtótermékek tekintetében a Kiadói Főigazgatóság állapítja meg.

/2/ A 2.§ /1/ bekezdésének b/ pontjában felsorolt sajtótermékek közül a szépirodalmi és ismeretterjesztő művekből összesen szolgáltatható köteles- és tiszteletpéldányok száma a százhuszonhatot, szakai és tudományos művek (tankönyvek) esetében pedig a kilencvenhatot nem haladhatja meg.

/3/ A 2.§ /1/ bekezdésének a/ pontjában meghatározott sajtótermékekből az OSzK-t 16 kötelezpéldány illeti meg; e sajtótermékekre vonatkozóan egyébként a köteles- és tiszteletpéldányok számát ... a Kormány Tájékoztatási Hivatala állapítja meg és tételesen közli a Könyvügyi Minisztérium Nyomdaipari Igazgatóságával, valamint a lapkiadókkal.

Záró rendelkezések.

16.§ /1/ E rendelet nem vonatkozik az állam érdekében bizalmasan kezelendő adatokat tartalmazó sajtótermékekre.

/2/ Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

*XXVII. A Kiadói Főigazgatóság vezetőjének 1/1960. K. F. sz határozata
a köteles- és tiszteletpéldányokról*

A művelődésügyi miniszter 2/1960.(v.25.) M.M.számú rendeletében (a továbbiakban: R.) kapott felhatalmazás alapján a köteles és tiszteletpéldányok szolgáltatására vonatkozó egyes kérdéseket az alábbiakban szabályozom:

1. Tudományos célokra az alábbi példányszámban kell az előállításra került sajtótermékekből (R. 5.§) kötelezpéldányokat küldeni:

a/ 16 (tizenhat) db kötelezpéldányt a R. 2.§ /1/ bek. b/-r/ alá eső sajtótermékektől az alábbi b/-e/ pont szerinti kivétellel.

b/ 12 (tizenkettő) db kötelezpéldányt a R. 2.§ /1/ bek. b/ pontja alá eső sajtótermékek közül az általános- és középiskolai tankönyvekből, külön lenyomatokból, jegyzetektől és szabványokból, szabványtervezetektől, szabadalmi leírásokból, évi jelentésekből, zárszámadásokból, kép- és metszetalbumokból, iskolai értesítőköl, kifestőkönyvekből; továbbá a 2.§ /1/ bek. c/ és d/ pontja alá eső térképekből é zeneművekből. A felsorolt sajtótermékek közül azonban a könyvtári vonatkozású kiadványokból 16 kötelezpéldányt kell beszołgáltatni.

c/ 7 (hét) db kötelezpéldányt kell beszołgáltatni a R. 2.§ /1/bek. b/ pontja alá eső műszaki leírásokból és prospektusokból, balesetelhárítási útmutatásokból, újítási feladattervekből, üzemi nyereségrészesedést ismertető füzetektől, üzemi kollektív szerződéseköl, MÁV szolołati menetrendektől és közlekedési határozmányokból.

d/ 5 (öt) db kötelezpéldányt kell beszołgáltatni a R. 2.§ /1/ bek. f/ pontja alá eső grafikai plakátokból.

e/ 4 (négy) db kötelezpéldányt kell beszołgáltatni a R. 2.§ /1/ bek. e/ és f/ pontja alá eső sajtótermékekből.

2. Az OSzK a R. 2.§ [/1/ bek.] e/ pontja alá eső képek és metszetektől egy példányt saját állományában elhelyez, egy-egy példányt pedig a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának, a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak ad át.

3. Az OSzK a R. 2.§ [/1/ bek.] f/ pontjában felsorolt sajtótermékekből két példányt saját állományában tart meg, egy példányt a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának megküld, egy példányt pedig vagylagosan az Országgyűlési Könyvtárnak, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak ad át.

4. Az OSzK-t 2 fizetett kötelezpéldány illeti meg a R. 4.§ /3/ bek. alapján. Az OSzK ebből egy példányt a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának átad.

5. a/ Igazgatási célra a R. 9.§-a alapján meghatározott szervek közül a Kormány Tájékoztatási Hivatalát, a Belügyminisztériumot, a Kiadói Főigazgatóságot 1-1 példány, a Magyar Írók Szövetségét és az Irodalmi Alap könyvtárát a szépirodalmi és irodalomelméleti művekből összesen 2 példány, a kiadót 16 példány illeti meg.

b/ A kiadóvállalati 16 példányból vastartalék címén biztosítani kell a kiadónál 4 példányt, a fennmaradó 12 példánnyal a kiadó igazgatója rendelkezik olymódon, hogy abból fedezni kell a kiadói munkatársak, valamint a vállalat könyvtárával kapcsolatos igényeket.

6. A külföldi szerzőket (egyes esetekben külföldi szerveket) megillető tiszteletpéldányokra a mű kiadására vonatkozó szerződésben kell megállapodni.

7. A R. 10.§-a értelmében tiszteletpéldány jár a sajtóterméket kiadó vállalat felügyeletét ellátó azon szerveknek és személyeknek, akiknek munkakörére tekintettel a tiszteletpéldány juttatása indokolt.

[A tiszteletpéldány-juttatás részletes szabályozása.]

8. A R. 11-14.§-a és a jelen határozat 6. és 7. pontjaiban felsorolt jogcímeken kiszolołgáltatott példányok után a 8. 15.§ /2/ bek. szerint meghatározott keretektől még fennmaradó példányokkal a kiadó vezetője rendelkezik. Ebből a maradványból lehet a kiadónál működő szerkesztőbizottságok tagjainak tiszteletpéldányt adni.

9. Változatlan szöveggel történő utánnyomás esetében

a/ ha az utánnyomás a mű előállításától számított egy éven belül történik, akkor az OSzK-t 5 kötelesspéldány illeti meg; egy éven túl bekövetkezett utánnyomás esetében az új kiadványokra előírt rendelkezéseket kell alkalmazni;

b/ az a/ pontban meghatározott kötelesspéldányokon, továbbá a Kiadói Főigazgatóságot megillető sajtórendészeti kötelesspéldányokon, végül a szerzői tiszteletspéldányokon kívül más címen ingyenes példányokat kiszolgáltatni nem szabad.

10. A közös könyvkiadás során megkötött egyezmények alapján megjelenő kiadványokból csak abban az esetben kell köteles- és tiszteletspéldányokat adni, ha a kiadvány közös impresszummal, vagy a közös könyvkiadásra utalással jelenik meg.

[E kiadványok kötelesspéldány-szolgáltatásának részletezése. Az ily jellegű művek köteles- és tiszteletspéldányszáma az 56-ot nem haladhatja meg.]

11. A külföldön megjelent olyan magyar nyelvű kiadványokból, melyek behozatal (import) útján kerülnek belföldi forgalomba, ingyenes köteles- és tiszteletspéldányok nem szolgáltathatók.

13. A magyarországi nyomdavállalatok jogosultak az általuk előállított könyvekből két példányt (egy műszaki és egy árvetési példány) továbbnyomás útján saját részükre készíteni és ezek költségét továbbnyomási áron a megrendelőnek felszámítani.

14. A Magyarországon megjelent könyvek külföldi kiadásának előmozdítására (könyvkiállítások) és általában a külföldi kiadókkal könyvcserre céljára rendelkezésre bocsátható ingyenes példányok számát és az ezekkel való gazdálkodás rendjét külön szabályozom.

15. A jelen határozat a közzététel napján (1960. június 15.) lép hatályba.

XXVIII. A művelődésügyi miniszter 2/1964. (III. 26.) M.M. sz. rendelete a sajtótermékek köteles- és tiszteletspéldányairól szóló 2/1960. (V.25.) M. M. sz. rendelet módosításáról

1.§ A 2/1960. (V.25.) M.M.sz. rendelet 15.§ /2/ bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„/2/ A 2.§ /1/ bekezdésének b/ pontjában felsorolt sajtótermékek közül a szépirodalmi és ismeretterjesztő művekből szolgáltatható köteles- és tiszteletspéldányok száma a százharminchet (137), a szakmai és tudományos művek (tankönyvek) esetében pedig a százhatot (106) nem haladhatja meg.”

2.§ Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.